МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:**ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0533-з-4
спеціальності 053– Психологія
Бородай Поліна Сергіївна
Керівник: Клопота Є.А., д.психол.н.,
професор кафедри психології
Рецензент: Остапенко Л.В., к. пед. н.,
менеджер "Space Запоріжжя

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бородай Поліні Сергіївні

Тема роботи: «Вплив батьківського виховання на формування особистості дитини молодшого шкільного віку»

керівник роботи Клопота Є.А. д.психол.н., професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури, матеріали курсових робіт, звітів з практики.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз основних проблеми формування особистості дитини молодшого шкільного віку; провести теоретичний аналіз впливу батьківського виховання на особистість дитини молодшого шкільного віку; експерементально дослідити стилі батьківського виховання у сім´ї, особливостей особистості дітей молодшого шкільного віку; розробити рекомендації щодо роботи з батьками дітей.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 22 малюнки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Клопота Є. А, професор		
Розділ 1	Клопота Є. А, професор		
Розділ 2	Клопота Є. А, професор		
Розділ 3	Клопота Є. А, професор		
Висновки	Клопота Є. А, професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2024 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2024 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ П.С. Бородай

Керівник роботи _____ Є А. Клопота

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ А. О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 сторінки, 2 таблиці, 22 рисунки, 64 джерела, 2 додатка.

Об’єкт дослідження: виховання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – вплив батьківського виховання на дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – визначити роль батьківського виховання та його вплив на формування особистості дитини молодшого дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; сучасних досліджень, нормативних документів; емпіричні – діагностичні методи відповідно до завдань дослідження: методики, вправи, ігри, тести; загальні методи наукового пізнання (діалектичний, логічний, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція).

Наукове значення отриманих результатів визначається оцінкою стилів батьківського виховання, особливостей особистості дитей молодшого шкільного віку.

Практичне значення полягає у розробці методичних рекомендацій щодо роботи з батьками, педагогізації їх знань щодо виховання та формування особистості дитини молодшого шкільного віку.

Галузь використання: заклади середньої освіти.

ВИХОВАННЯ, РОЗВИТОК, ОСОБИСТІСТЬ, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, СТИЛЬ ВИХОВАННЯ, ЗАКЛАД СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.

SUMMARY

Borodai P. S «The influence of parental education on the formation of the personality of a child of primary school age»

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (64 items), and 2 addendum on 36 pages.

The study reveals the problem of the influence of parental upbringing on the personality of a child of primary school age

The purpose of the study: determine the role of parental upbringing and its influence on the formation of the personality of a preschool child.

The research tasks:

1. To analyze the problem of the influence of parental education on the formation of the personality of a child of primary school age, and to clarify the essence of the concepts «individual», «individuality», «personality».

2. To determine the relevant features of children of primary school age.

3. To determine the types of parenting styles and their influence on the child's personality.4) to determine the levels, indicators of the formation of logical-mathematical competence of preschool children;

4. To determine the styles of parenting, the formation of personality characteristics of a child of primary school age.

5. Develop methodical recommendations for psychologists and teachers regarding work with parents.

The object of research raising children of primary school age.

The subject of the study is the influence of parental upbringing on children of primary school age.

The part 1 «Theoretical foundations of the formation of the personality of a child of primary school age». So, during the study of the personality problem, we determined the essence of the concepts "individual", "individuality", "personality". On the basis of the analysis of scientific sources and researches, scientists identified

theories of personality (psychoanalysis, theory of motivation, cognitive approach). According to the results of the research of scientific literature, the signs of the formed personality and its structural elements were determined.

The part 2 «The influence of upbringing on the personality of children of primary school age.». We have defined and characterized parenting styles, their influence on the formation of a child's personality, influencing factors on the choice of parenting style

In the course of the research, the ascertaining stage of the experiment was carried out to determine the styles of family education, personal qualities, characteristics of children.

Keywords: education, development, personality, children of younger school age, education style, secondary education institution.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ …..... 13
1.1. Поняття особистості як предмет наукових досліджень…….. 13
1.2. Актуальні риси особистості дітей молодшого шкільного віку…..... 26
1.3.Криза дітей молодшого шкільного віку ….……... 32
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ОСОБИСТІСТЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ…… 38
2.1. Роль батьківського виховання у формування особистості дитини молодшого шкільного віку…… 38
2.2. Дослідження стилів батьківського виховання у родині та рис особистості дітей молодшого шкільного віку …..……..... 44
2.3. Методичні рекомендації щодо роботи з батьками у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку……..... 51
ВИСНОВКИ……. 55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 58
ДОДАТКИ ……...…… 64

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що на сьогодні дуже важливо формувати особистість дитини як людини яка має певні риси, готова до дорослого життя, має свою думку, вміє її аргументувати. Формування особистості дитини молодшого шкільного віку відбувається у процесі виховання починаючи з перших днів життя. Дитина спілкується з батьками, у сім´ї отримує перший життєвий досвід, знання, певні сформовані риси. Нажаль, на сьогодні не всі батьки цілісно розуміють сутність виховання, його стилів, впливу на дитину.

Процес виховання дитини є складним, відбувається у ході усього періоду дитинства. Саме у родині формуються перші якості та риси особистості дитини, які надалі допоможуть їй у майбутньому долати труднощі, обирати професію та працювати, створювати свою родину тощо. Від того наскільки будуть сформовані особистості дітей, як члена суспільства, громадянина держави, залежить подальше майбутнє нашої країни. Адже враховуючи період війни, країна зазнала втрати молоді, дітей, складної демографічної ситуації. Тому країні необхідні свідомі громадяни, які мають свою думку, можуть швидко та нестандартно знаходити вихід із ситуації, готові до відновлення та відбудови країни після війни.

Як вище нами зазаначено, спочатку особистість дитини формується у родині, надалі виховання у співпраці з батьками продовжує заклад дошкільної освіти, де маленька особистість надалі набуває знань та рис. В умовах сьогодення оновлення змісту дошкільної освіти потребує уваги науковців, педагогів- практиків,щодо особистісного розвитку дітей та роботи з батьками, педагогізації знань батьків щодо виховання дітей на наслідків «неправильного» виховання. Стандарт дошкільної освіти Базовий компонент як нормативний документ включає вимоги до формування особистості та розвитку дитини. У ньому зазначено, що саме в дошкільному дитинсті, як сензитивного періоді,

відбувається становлення особистості і розвиток сфер дитини. У документі наголошується, що важливо не тільки знання, а підготувати дитину до дорослого життя. У закладі дошкільної освіти вихователі вже починають проводити відповідну роботу з батьками щодо формування їх знань про різні види виховання дітей (моральне, фізичне, естетичне, патріотичне, екологічне тощо). Але першовитоки означених видів виховання дитини відбуваються саме у родині [1, 10–12].

У рамках наступності дошкільної та початкової освіти надалі виховання дітей продовжується у закладі середньої освіти у початкових класах. Сучасна школа спрямована на реалізацію засад Концепції нової української школи. У цьому документі зазначено, що випускник школи має володіти відповідними компетентностями, бути готовим до дорослого життя, критично мислити, вміти перенавчатись, бути емоційно-стійкої особистістю, яка надалі стане конкуретноспроможним фахівцем.

Увага до проблеми формування особистості дітей молодшого шкільного віку має різноаспектне дослідницьке спрямування: виховання дитини та формування необхідних рис (І. Бех, О. Дусавицький, П. Горностая, Т. Титаренко, Н. Баглаєва); теорії особистості у розрізі філософії (П. Горностая Т. Титаренко); критерії теорій особистості (С. Мадді, Л. Хьел і Д. Зіглер); психодинамічні підходи розвитку особистості (З. Фрейда, А. Адлер, К. Юнг, Е. Еріксон); теорія особистісних рис (Г. Айзенк, Р. Кеттел, В. Рибалка) та ін.

Вплив виховання на особистість дитини є визначним для її життя. Ця проблему висвітлюють у науковому дискурсі П. Атутов, А. Глущенко, П. Блонський, В. Гетта, П. Костенков, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Мартинюк, І. Мар’єнко тощо. Вчені зазначають, що виховання дитини є основою у становленні особистості, має відбуватись у сім´ї та співпраці батьків і освітніх закладів.

В умовах сьогодення все більше простежується кількість дітей які тривожні, невпевнені у собі, мають труднощі у мовленні та спілкуванні, соціалізації у суспільстві, адаптації до закладів освіти чи нового колективу.

Така поведінка дітей може бути наслідками негативного впливу виховання у родині. Батьки помічаючи означені проблеми у дитини не завжди розуміють першопричину такої ситуації, намагаються звинуватити у цьому дитину, заклад освіти, вплив оточуючого суспільства та інформаційних технологій, незважаючи на те, що дана поведінка є результатом «неправильного» виховання.

Дитина спілкуючись з батьками засвоює певні правила і норми поведінки, сприймає батьків як зразок для наслідування. Часто простежується, що діти схожі на своїх батьтків манерами поведінки, характером, типу темпераменту тощо. Так відбувається тому що дитина наслідує батьків, у родині засвоює традиції, цінності. Система цінностей особистості дитини (життєвий, національних, духовних) також впливає на подальше життя і навчання дитини. Сім´я вважається найважливішим соціальним інститутом, який має діяти у дусі гуманізму, злагодженості, задля формування цілісної, гармонійної особистості.

Відкрите, постійне, спілкування батьків та дітей сприяє успішному діалогу, так дитина може поділитись із батьками своїми емоціями, почуттями, переживаннями, іншими проблемами. Відкрите спілкування у вихованні забезпечує довіру між батьками та дітьми, впевненість про підтримку у разі потреби. Тому на сьогодні батькам необхідно знати теорії виховання, форми та методи, аби створити гармонійну особистість дитини, забезпечити їй щасливе майбутнє.

Наразі є багато наукових досліджень педагогів та психологів щодо виховання дитини молодшого шкільного віку. Проте не вистачає досліджень, психологічних та педагогічних досвідів щодо проблеми впливу батьківського виховання на особистість дитини молодшого шкільного віку.

Враховуючи актуальність проблеми, недостатню її розробленість в теорії та практиці психології і педагогіки, було визначено тему нашого дослідження: «Вплив батьківського виховання на формування особистості дитини молодшого шкільного віку».

Мета дослідження – визначити роль батьківського виховання та його вплив на формування особистості дитини молодшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження – ефективність впровадження запропонованих методичних рекомендацій, моделі роботи співпраці колективу і батьків у напрямі вихованні дітей сприятиме кращому засвоєнню інформації батьками, створення психологічного комфорту вдома та позитивного впливу обраного стилю батьківського виховання на дітей.

Відповідно до мети та гіпотези визначено такі завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз проблеми впливу батьківськогго виховання на формування особистості дитини молодшого шкільного віку, та з’ясувати сутність понять «індивід», «індивідуальність», «особистість».

2. Визначити актуальні риси дітей молодшого шкільного віку.

3. Визначити типи стилів батьківського виховання та їх вплив на особистість дитини.

4. Визначити стилі батьківського виховання, сформованість особливостей особистості дитини молодшого шкільного віку.

5. Розробити методичні рекомендації психологам, педагогам щодо роботи з батьками.

Об’єкт дослідження – виховання дітей молодшого шкільного віку..

Предмет дослідження – вплив батьківського виховання на дітей молодшого шкільного віку..

Методи дослідження: аналіз літературних джерел; сучасних досліджень, нормативних документів; емпіричні – діагностичні методи відповідно до завдань дослідження: методики, вправи, ігри, тести; загальні методи наукового пізнання (діалектичний, логічний, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція).

Наукове значення отриманих результатів визначається оцінкою стилів батьківського виховання, особливостей особистості дитей молодшого шкільного віку.

Практичне значення полягає у розробці методичних рекомендацій психологам і педагогам щодо роботи з батьками, педагогізації їх знань щодо виховання та формування особистості дитини молодшого шкільного віку.

Методичні рекомендації можуть бути корисними для психологів, вчителів закладів середньої освіти, осіб, які цікавляться організацією освітнього процесу з дітьми молодшого шкільного віку, психологічними аспектами формування особистості дитини.

Структура роботи: робота складається із вступу; першого розділу «Теоретичні засади формування особистості дитини молодшого шкільного віку» зміст якого окреслено у підрозділах «Поняття особистості як предмет наукових досліджень», «Актуальні риси особистості дітей молодшого шкільного віку», «Криза дітей молодшого шкільного віку»; другого розділу «Вплив виховання на особистість дітей молодшого шкільного віку», зміст якого окреслено у підрозділах «Роль батьківського виховання у формування особистості дитини молодшого шкільного віку», «Дослідження стилів батьківського виховання у родині та рис особистості дітей молодшого шкільного віку», «Методичні рекомендації щодо роботи з батьками у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку»; висновків; списку використаних джерел; додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Поняття особистості як предмет наукових досліджень

На сучасному етапі розвитку нашої країни необхідністю є формування свідомої особистості підростаючого покоління, адже від дітей залежить майбутнє нашої країни, та нації загалом. Від певних рис сформованості особистості залежить її подальше життя у майбутньому. Необхідно також розвивати психічні пізнавальні процеси людини (мовлення, мислення, пам´ять, увага тощо).

У Концепції виховання виховання дітей зазначено, що формування ціннісної сфери, патріотизму, свідомості є необхідним завданням освіти на сьогодні. Особистість дитини, її подальший розвиток залежить від батьків, впливу освітнього процесу закладів освіти, роботи педагогів.

Формування особистості людини є центром наукових розвідок вчених І. Беха, О. Дусавицького, П. Горностаної, Т. Титаренко, Н. Баглаєвої. У філософському аспекті це питання досліджують П. Горностая Т. Титаренко, С. Мадді, Л. Хьела і Д. Зіглера; З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга, Е. Еріксона, Р. Кеттела, В. Рибалки та ін.

Проблему виховання особистості висвітлюють у своїх працях П. Атутов, А. Глущенко, П. Блонський, В. Гетта, П. Костенков, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Мартинюк, І. Мар’єнко тощо. Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним розкрити сутність понять «індивід», «індивідуальність», «особистість», та підходи до визначення цих понять.

Поняття «індивід» вчені розглядають як біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду – людина. Представник людського роду – homo sapiens [2, 15].

На думку науковців, будь-яка людина є індивідом, незалежно від рівня її фізичного і психічного здоров'я, певниї ознак, рис, ролі у суспільстві. Вчені наголошують, що індивідами люди народжуються.

Поняття індивідуальність розглядають у своїх працях науковці С. Комінко, Л. Курант, О. Самборська, Т. Федотюк, С. Ніколенко [18].

На думку С. Комінко «індивідуальність» визначається як певне, багатогранне, неповторне співвідношення особистих рис людини та її особливостей, а саме, характер, темперамент, здібності, особливості протікання та розвиток психічних процесів, пізнавальних процесів, сукупність сформованих почуттів тощо, це все утворює її своєрідність, відмінність від інших людей [30].

Лозниця В. у своїх наукових матеріалах заначає, що поняття «індивідуальність» трактується як особлива і несхожа людина на інших в повноті її фізичних та духовних якостей, життєвих радощів, мотивів, цілей, сенсу життя [26].

У Великому тлумачному словнику поняття «індивідуальність» визначається як певна неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини, що характеризується єдністю якостей, ознак людини, протиставляючи їх типовому, притаманному всім або значній частині елементів певного класу [34].

В. Штерн характеризує індивідуальність як людину, яка має свій світогляд, неповторний світ цінностей, людина із фізичними і духовними якостями, що відрізняє її від інших. Ми підтримуємо думку вченого, що абсолютно однакових людей, індивідуальностей не існує, кожна є неповторною [50].

Зважаючи на досліджені нами нами варіанти визначення цього поняття, ми дійшли власного визначення дефініції «індивідуальність». На нашу думку індивідуальність характеризується як людина із своїми певними рисами, якостями, які не схожі на інших, мотивами, життєвими цілями, інтересами.

Підведемо висновки щодо узагальнення дослідження поняття «індивідуальність вченими», ознаки на які наголошують дослідники (табл 1.1.)

Таблиця 1.1

Сучасні підходи характеристики сутності поняття «індивідуальність»

Дослідники	Сутність поняття «індивідуальність»	Ознаки неповторності, несхожості на інших
С. Комінко	«Індивідуальність» визначається як певне, багатогранее, неповторне співвідношення особистих рис людини та її особливостей, а саме, характер, темперамент, здібності, особливості протікання та розвиток психічних процесів, пізнавальних процесів, сукупність сформованих почуттів тощо, це все утворює її своєрідність, відмінність від інших людей.	+
В Лозниця	«Індивідуальність» – це усвоїх наукових матеріалах заначає, що поняття «індивідуальність» трактується як особлива і несхожа людина на інших в повноті її фізичних та духовних якостей, життєвих радощів, мотивів, цілей, сенсу життя.	+
Великий тлумачний словник	«Індивідуальність» –поняття визначається як певна неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини, що характеризується єдністю якостей, ознак людини, протиставляючи їх типовому, притаманному всім або значній частині елементів певного класу.	+

Продовження таблиці 1.1.

В. Штерн	«Індивідуальністю» є людина, яка має свій світогляд, неповторний світ цінностей, людина із фізичними і духовними якостями, що відрізняє її від інших.	+
Власне визначення	«Індивідуальність» характеризується як людина із своїми певними рисами, якостями, які не схожі на інших, із своїми якостями, мотивами, життєвими цілями, інтересами.	+

Отже, індивідульність як поняття має широкий спектр наповненння у визначенні, загалом характеризує те, що людина має ознаки свої індивідуальні, не схожі на інших.

Перейдемо надалі до визначення поняття «особистість». Ця дефініція вивчається вченими В. Штерном і Г. Олпортом, П. Блонським, В. Гетта, П. Костенкоимв, А. Макаренко, В. Сухомлинським, І. Мартинюк, І. Мар'єнко[40]. та ін.

В. Войтка у своїх працяї зазначає «особистість – це соціально-психологічна сутність людини, що формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства, людина стає особистістю у результаті впливу суспільства, виховання, навчання в закладах освіти, взаємодії у соціумі, та спілкування тощо.

П. Горностай розглядає у своїх наукових розвідках сторони особистості, теорії її дослідження. Вчений зазначає, що «особистість» є ступінь привласнення людиною соціальної сутності, набуття її протягом життя [13].

В. Джеме, видатний вчений, американський психолог, у наукових матеріалах щодо дослідження особистості визначає теорії її становлення. Характеризує означене поняття як людину, яка є представником певного суспільства, певної соціальної групи, займається у своєму житті конкретним видом діяльності, має сформовану свідомість, позицію, усвідомлює своє

ставлення до навколишнього світу, має певні індивідуально-психологічні особливості та відмінності від інших людей [20].

Р. Кеттел розуміє «особистість» як людину із сформованою стійкою системою соціально-значущих рис, які характеризують її як індивіда, члена того чи іншого суспільства, та можливості діяльності у цій спільноті [17].

С. Максименко поняття «особистість» трактує як суспільну сутність людини, що пов'язана із засвоєнням певного багатогранного виробничого і духовного досвіду суспільства, діяльність у спільноті [29].

М. Забродський визначає поняття «особистість» як віддзеркалення створеної соціальної людської природи, розглядає її як індивідуальность та певний сформований суб'єкт соціокультурного життя, що діяльнісно розкривається в контекстах соціальних взаємин, діалогу і життєвої діяльності, людина, яка має соціально зумовлену систему психічних якостей індивіда, що визначається активною залученістю людини до певних суспільних, культурних, історичних відносин [48].

Зважаючи на думку видатних дослідників ми визначили власне поняття «особистість» – це людина, індивід, яка є представником певного суспільства чи спільноти, має власну ціннісну і духовну сферу, яка формується у результаті впливу суспільства та інших факторів, людина, яка має відмінності від інших осіб у інтересах, діяльності, харатері тощо.

З огляду на вище зазначені трактування терміну «особистість», можемо дійти висновку, що кожна особистість індивідуальна та неповторна, її характеристики, ціннісна сфера, світогляд фрмуються впродовж життя з урахуванням факторів впливу на неї, особливостей суспільства в якому перебуває людина, його традицій, установленипх норм, правил поведінки тощо.

Вважаємо необхідним узагальнити думки вчених з урахуванням зазначених ознак особистості у трактуваннях поняття. (табл 1.2.)

Таблиця 1.2

Сучасні підходи характеристики сутності поняття «особистість»

Дослідники	Сутність поняття «індивідуальність»	Ознаки неповтор-ності, несхожості на інших	Ознаки впливу суспільс тва на формува ння ос.
В. Войтка	«Особистість» визначається – це соціально-психологічна сутність людини, що формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства, людина стає особистістю у результаті впливу суспільства, виховання, навчання в закладах освіти, взаємодії у соціумі, та спілкування тощо.		+
П. Горностай	«Особистість» є ступінь привласнення людиною соціальної сутності, набуття її протягом життя.		+
Р. Кеттел	«Особистість» – людина із сформованою стійкою системою соціально-значущих рис, які характеризують її як індивіда, члена того чи іншого суспільства, та можливості діяльності у цій спільноті.	+	+
В. Джеме	«Особистість» визначається як людина, яка є представником певного суспільства, певної соціальної групи, займається у своєму житті конкретним видом діяльності, має сформовану свідомість, позицію, усвідомлює своє ставлення до навколишнього	+	+

Продовження таблиці 1.2.

	світу, має певні індивідуально-психологічні особливості та відмінності від інших людей		
М. Забродський	«Особистість» як віддзеркалення створеної соціальної людської природи, індивідуальність та певний сформований суб'єкт соціокультурного життя, що діяльнісно розкривається в контекстах соціальних взаємин, діалогу і життєвої діяльності, людина, яка має соціально зумовлену систему психічних якостей індивіда, що визначається активною залученістю людини до певних суспільних, культурних, історичних відносин.	+	+
С. Максименко	«Особистість» є суспільна сутність людини, що пов'язана із засвоєннямпевного багатогранного виробничого і духовного досвіду суспільства, діяльність у спільноті.	+	+
Власне визначення поняття	«Особистість» – це людина, індивід, яка є представником певного суспільства чи спільноти, має власну ціннісну і духовну сферу, якка формується у результаті впливу суспільства та інших факторів, людина, яка має відмінності від інших осіб у інтересах, діяльності, харатері тощо.	+	+

Ми погоджуємось із думками вчених і визначили, що практично у всіх опрацьованих нами визначеннях є зерно істини у тому, що особистість індивідуальна неповторна, її портрет формується впродовж життя, на цей процес впливає багато факторів, починаючи від суспільства до ситуації в країні тощо.

Для подальшого нашого дослідження вважаємо необхідним розкрити теорії та підходи щодо дослідження особистості теорію людської особистості вперше відкрив і аргументував З. Фрейд, надалі дослідження цієї теорії продовжили вчені К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Х. Салліван, Е. Фром. Ця теорія засновується на основі психоаналізу. Відповідно означений психоаналіз включає гіпотези: що кожне психічне явище має свою причину. З. Фрейд у своїх дослідженнях вважає що сон є відтворенням реальності, реальних думок у підсвідомості людини. У сні втрачаються прагнення від яких відділилась свідомість. Вчений вважає що помилки, які може зробити людина у житті це не випадковість, а несвідоме втілення певних бажань та прагнень передумовою яких є надіїї, емоції, почуття людини. Згідно означеної гіпотези вчений зважає на важливу структуру психіки людини, яка має основні психічні інстанції: «воно», «я», «над-я». Перша підстанція є забезпеченням та втіленням людських бажань та їх втілень, енергії. «Я» як інстанція структури психіки особистості використовує принцип реальності та передбачає втілення раніше означених бажань. Остання інстанція у структурі психіки людини «над-я» це свідомість людини, її цінності, принципи, що визначають тип поведінки у певних визначених ситуаціях. [16].

Особистість може переживати почуття, намагатись вирішити проблему за допомогою свідомого рішення, або викривлення ситуації. Означене явище має назву захисні механізми. Прокоментуємо визначені захисні механізми особистості:

– витіснення (коли із свідомості витісняються тривога, страх, що шкодить звичайному життю людини);

– раціоналізація (неприємні, гострі болючі відчуття для свідомості, які

необхідно замінити на більш сприятливі; наприклад, дитини не виконала із-за труднощів певне завдання, і вважає це понад своїх можливостей, але несправді недооцінює їх);

– заперечення (неусвідомлення, заперечення людиною реальної дійсності чи загрози);

– формування захисної реакції (ті імпульси які спричинили тривогу витісняються, така дія відвертає антисоціальну поведінку людини) ;

– проекція (практично кожна людина має якості які вона визнає, але водночас може заперечувати);

– інтелектуалізація (коли людина намагається знайти вихід із емоційної загрозливої ситуації);

– заміщення (характеризується задоволенням неприємного імпульсу іншим методом, тобто людина долає долає тривогу обираючи форму, яка більш сприяє її свідомості);

Т. Адлер окреслив теорію під назвою «Індивідуальна психологія». У цій теорії основою ідеї є те, що кожна людина прагне у житті бути лідером, класифікація особистостей щодо екстровертів та інтровертів, визначають доцільну до особистості).

Продовжили дослідження у цьому напрямі теорії особистості К. Хорні, Х. Сааллівaн, Е. Фролілі які наголошують на визначальних аспектах означеної теорії особистості. Вчені визначали людські відносини, які спрямовані на формування особистості, що саме у відносинах, особливо в родині, формується цілісна гармнойна особистість дитини. Е. Фром у наукових розвідках зазначає про вплив соціальних умов на психічні процеси людини, наголошує про взаємозалежність цих понять.

Д. Уотсон, Б. Скінер окреслюють теорію научіння, або біхевіористичний підхід до дослідження особистості. За засадами теорії научіння, особистість визначається як результат діяльності індивіда в навколишньому середовищі та взаємодії з ним, визначення в яких ситуаціях поведінка відповідає суспільно прийнятим нормам. Теорія научіння окреслює саме поведінковий аспект

особистості, що може змінюватись в залежності від певних ситуацій.

Р. Роттер описує когнітивний підхід до дослідження, зазначаючи що індивід пасивне створіння, формується унаслідок впливу зовнішнього середовища. Від того, як людина сприймає та аналізує свою поведінку, вчинки, може визначити слабкі і сильні сторони своєї особистості залежить успіх її діяльності. Цей підхід уможливлює помітити складність між людиною та можливими ситуаціями що виникають.

А. Маслоу, К. Рождерс, відомі психологи, окреслюють у науковому дискурсі «теорію росту», тобто людина у житті прагне до досконалості, самовираження, виявлення творчого потенціалу, самовдосконалення.

Наступна теорія дослідження особистості «теорія мотивації», яку запропонував Д. Аткінсон та Д. Макклелланд, яка характеризується як бажання людини, дитини долати труднощі та проблеми, у навчанні, професійній діяльності. В основі свідомості людини, зазначають вчені, є кілька важливих факторів: прагнення до успіху, до визнання, до влади.

Ще одна теорія поведінки особистості, «теорія самоузгодження», за цією теорією людина краще розуміє інших отточуючих людей.

Також вчені досліджують і представляють декілька теорій особистості. Наприклад, гештальтпсихологія, представники цієї теорії В. Келер, Т. Вертгеймер, вивчення особистості відбувається через сприймання. Психоаналіз (З. Фрейд), основні підходи цієї теорії грунтуються на тому, що поведінка контролюється несвідомими потягами.

Біхевіорізм, полягає у тому, що зосередженість зупиняється на поведінці та спостереженні за особистістю, основоположником цієї теорії є Д. Уотсон.

Гуманістична психологія полягає у зосередженні уваги на унікальності життєвого досвіду людини, та на її самоактуалізації (Г. Олпорт, К. Роджерс, А. маслоу). Когнітивна психологія має за мету дослідження процесів спрямованих на отримання, збереження та переробку інформації.

Отже вище зазначений аналіз теорії, уможливлює зробити висновок про їх різноманітність, вони підтверджують думку, що кожна особистість індивідуальна, неповторна.

О. Леонтьєв, зазначає у своїх наукових дослідженнях, що особистість є результатом виховання і самовиховання, тому вплив оточення, родини, соціуму в якому перебуває людина є суттєво важливим. Тобто особистістю дитина стає протягом життя, а не народжується [31].

Л. Божович визначає критерії сформованості особистості Ці критерії полягають у тому, що перший з них визначений, забезпечує саме свідому субпідрядність спонукань; проста опосередкована поведінка передбачає наявність мотивів у особистості. Ми погоджуємось із думкою науковця, адже особистість повинна мати цілісну розвинуту свідомість.

Саме сформована особистість має свої мотиви, цілі, визначає шляхи досягнення, аналізує свою діяльність. Самоаналіз, саморефлексія свідчить про сформованість особистості як цілісної, усвідомленої людини. На сьогодні необхідно щоб особистість мала сформовані усі її складові визначені терією психології, педагогіки, філософії (рис.1.1.). [5].

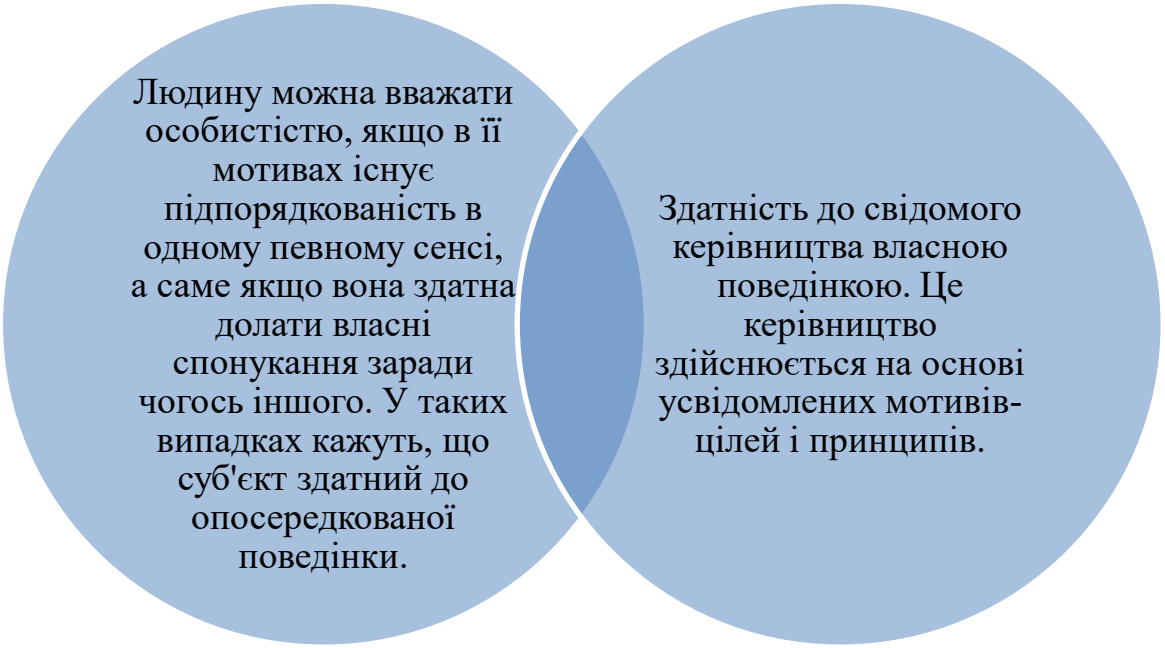

Рисунок 1. 1. Критерії сформованої особистості

Аналізуючи критерії сформованої особистості, зупинимось на психологічних компонентах. С. Рубінштейн наголошує на стійких компонентах особистості, які відіграють важливу роль, ознаках особистості, які визначені вченими (рис.1.2.)

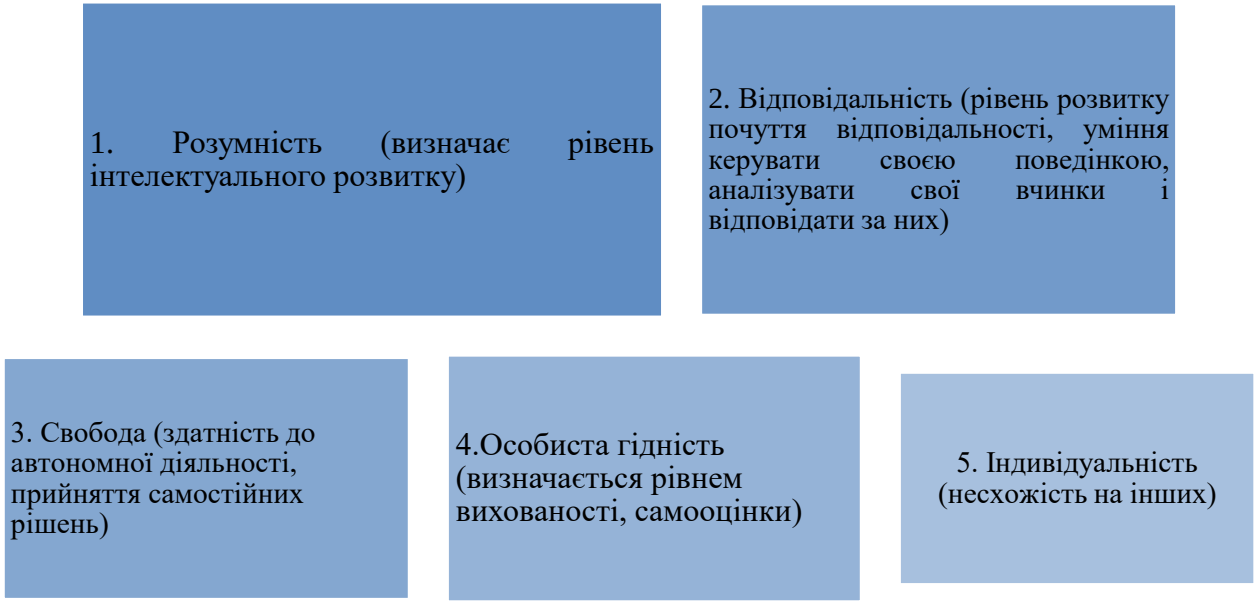

Рисунок 1.2. Ознаки особистості

Отже особистістю є людина із сформованими стійкими якостями, ознаками, рисами, компонентами. Якщо звернутись до досліджень вчених варто звернути увагу на порівняння індивіда, особистості, індивідуальності зважаючи на вік людини (рис.1.3.).

Приклади / Тип	собака	немовля	дорослий	"мауглі"	первісна людина
Індивід	–	+	+	+	+
Особистість	–	–	+	–	+
Індивідуальність	+	+	+	+	+

Рисунок 1.3. Ознаки особистості

З огляду на вище зазначене можна зробити висновок, що особистістю є доросла сформована людина. У дитинстві малюк починає засвоювати вже певні риси, у нього формуються відповідні якості, проте особистістю немовля не

можна назвати, адже у немовлячому віці дитина ще немає досвіду життєвого, рис, якостей, вони тільки на стадії формування. Відповідно до вище зазначених тез ми наголошуємо індивідом, особистістю, індивідуальністю може бути саме людина (рис.1.4.).

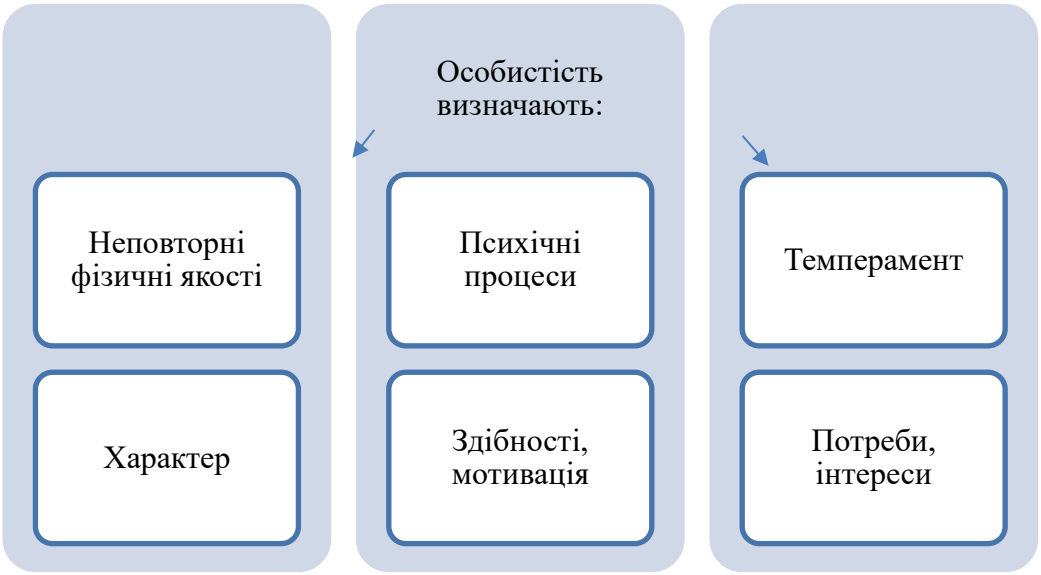

Рисунок 1. 4. Компоненти визначеності особистості

Вчені вітчизняні та зарубіжні А. Співаковська, Д. Ельконін, М. Власова, Г. Сухарова, наголошують, що саме ці компоненти є складовими, ознаками сформованої особистості. Адже у кожної людини свій рівень розвитку психічних процесів, темперамент, розвиток фізичних якостей.

Звернемо увагу на структуру особистості, соціальна структура зумовлює спілкування людини з іншими, з оточуючим середовищем. Кожна особистість виконує свою важливу соціальну роль (доньки, матері, сестри, у подальшій професійній діяльності роль фахівця). Під час виконання цих ролей формується саме соціальна складова структурної системи особистості. Одна із важливим складових особистості є духовна складова, це є осносовю усієї структури особистості, на чому базуються інші елементи. Одним із найстійкіших елементів означеної структури є саме фізична складова, що базується на тілесних властивостях і відчуттях.

Отже, у цьому підрозліді ми зробили аналіз психолого-педагогічної літератури щодо визначення понять «індивід», «індивідуальтність»,

«особистість». Визначено складові структури особистості, ознаки сформованості особистості. Охарактеризовані теорії особистості, визначені підходи вчених видатних до цих теорії. На основі літературних джерел та трактувань понять науковцями ми визначили власні трактування досліджуваних дефініцій.

На нашу думку, формування особистості з її складовими зажежить від оточуючого середовища, про що наголошують науковці. У перспективі нашого подальшого дослідження є визначення особливостей розвитку та формування особистості дитини молодшого шкільного віку.

1. 2. Актуальні риси особистості дітей молодшого шкільного віку

Формування особистості дитини здійснюється не тільки в родині, а й у закладах освіти (дошкільної, середньої, вищої). Батьки разом з педагогами (вчителями) в організації освітнього процесу мають враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей, пізнавальні інтереси тощо. Педагогічний колектив разом з психологом, загалом психологічною службою закладу освіти спрямовує свою роботу на розвиток психічних пізнаваьних процесів, формування ціннісної складової дитини, усіх сфер (рис.1.5.).

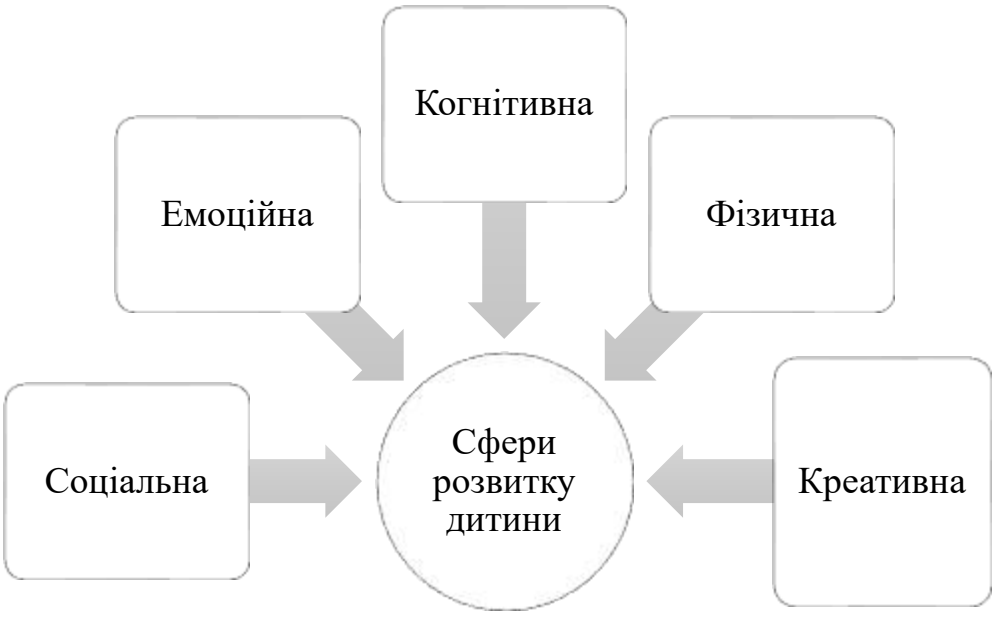

Рисунок 1. 5. Сфери розвитку дитини

Розвиток духовної сфери та компонентів особистості дитини розглядає у наукових працях І. Бех. Вчений вважає що молодший школяр є вже особистістю, людино, із своєю духовною, ціннісною сферою, яка має свій внутрішній світ, свідомість, переконання [2, 5-10].

Розвиток соціальної сфери дитини передбачає надання знань, вмінь, навичок щодо спілкування з оточуючими, забезпечення успішної соціалізації у закладі освіти. Взаємодії дитини з однолітками, у командній діяльності.

Емоційна, іноді її ще називають емоційно-ціннісна сфера передбачає розуміння дитиною своїх емоцій та емоцій оточуючих, що дуже важливо на сьогодні, особливо у воєнний період, коли необхідно зберігати соціально-емоційне благополуччя дітей, батьків, педагогів. Важливо щоб дитини знала назви емоцій, могла вільно їх проявити, вміти прожити радісні емоції. Саме радість формує у дитини краще засвоєння знань, передбачає процес «мієлінізації» у центральній нервовій системі. Процес «мієлінізації» у психіці дитини забезпечують її чинники, так звані, «гормони щастя». Під час позитивних емоцій удитини виробляються ці «гормони щастя», врезультаті покращується фізичний та психічний стан, дитина усвідомлено запам´ятовує матеріал який вивчає.

Когнітивна сфера забезпечує формування знань у дітей. Діти молодшого шкільного віку вже краще запам´ятовують, мають розвинене наочно-образне мислення, критичне мислення, у результаті якого діти прагнуть до нових рішень, можуть знайти нестандартний вихід із ситуації чи завдання, обирати, аргументувати свою думку, бути впевненими.

Фізична сфера передбачає розвиток фізичних якостей, активності дітей молодшого шкільного віку. На сьогодні простежується збільшення кількості гіперактивних дітей. Проте із-за малорухливого способу життя, дистанційної освіти, роботи та ігор з гаджетами фізична сфера зазнає некорисного впливу цих чинників, тоду дітей необхідно залучати до активних спортивних ігор, змагань тощо.

Креативна сфера, її розвиток надзвичайно важливий у сучасному світі, адже на сьогодні на ринку працевлаштування потреба є у фахівцях, які креативні, критично мислять, можуть знайти вихід із ситуації, прагнуть отримати нові знання та вміють перенавчатись. Креативність є необхідною характеристикою особистоті для подальшої успішної діяльності за обраною професією. Креативність визначається як спосіб, вміння застосовувати предмети не за призначенням. Так дитина може обирати різні замінники для гри чи у вправах навчальної діяльності. Водночас креативними мають бути педагоги як зразок для дитини.

Молодший шкільний вік за сучасними освітніми нормами охоплює період дитинства від 6 до 10 років. Вже починаючи з шести років діти мають йти до школи за Концепцією нової Української школи. Тому заклад дошкільної освіти має психологічно підготувати дитину до адаптації шкільного навчання, сформувати мотивацію до школи, бажання йти навчатись.

Молодший шкільний вік характеризується як період стрімкого розвитку дитини як фізичного, так і психічного, період певних викликів, випробувань для дитини. Деякі вчені характеризують молодший шкільний вік як вершину дитинства. Психіка дитини набуває змін з кожним роком цього періоду, у дитини становлюється система соціальних зв´язків, але найголовніша зміна для дитини цього періоду, що вона стає школярем.

Фізичний і психічний розвиток утворюють та проходять у декілька етапів враховуючи передумови формування особистості дитини, її рис, якостей, цінностей, пізнавального інтересу.

Вікова та педагогічна психологія визначають проблеми психічного і особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Специфічна ситуація соціального розвитку є центром життєдіяльності дітей молодшого шкільного віку. Прийняття ролі «учня» є новою роллю дитини у суспільстві. У дитини ускладнюється діяльність, зокрема навчальна, вона усвідомлює своє «я» по-новому, сприймає своє оточення як нову ланку спілкування, у цей період у дитини проходить адаптація до закладу освіти, вчителя, однокласників. Дитина

переживає щодо своєї нової ролі та свого статутсу у новій соціальній групі. У дітей соціальна ситуація відрізняється один в одного, хоч вони всі вважаються індивідами, проте діти різні як індивідуальності. Ці типологічні відмінності дітей проявляються у особливостях розвитку психічних пізнавальних процесів, вольових якостей, інтересів, почуттів, емоцій, навичок та здібностей.

Д. Ельконін у своїх дослідженнях особливостей психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку пропонує аналізувати психологічний вік дітей використовуючи такі критерії:

– соціальна ситуація розвитку дитини;

– провідна діяльність дітей;

– основні новоутворення означеного віку та кризи.

Так, соціальна ситуація розвитку є складовою складних критичних періодів дитини молодшого шкільного віку.

У наукових працях вчених О. Леонтьєва, П. Гальперіна, І. Беха [6], О. Бондарчука [7], С. Гончаренко [10], Ж. Годєєвої [11], Г. Локтіонової [14] висувається значення діяльності провідної у розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Саме провідна діяльність є психологічним показником віку дитини, завдяки чому перебудови зазнають психічні процеси, новоутворення у розвитку дитини. Новоутворення дітей у розвитку визначаються психологами як нові, якісні утворення, надбання психіки дитини, що зумовлює нову подальшу стадію розвитку [16].

На сьогодні також актуальними рисами дітей молодшого шкільного віку є те, що сучасних дітей вважають і називать «цифровим поколінням», адже діти не можуть практично без гаджетів грати, отримувати інформацію, і освіта в умовах сьогодення проходить переважно у дистанційному форматі. Ми визначили риси які характеризують сучасне покоління дітей (рис.1.6)

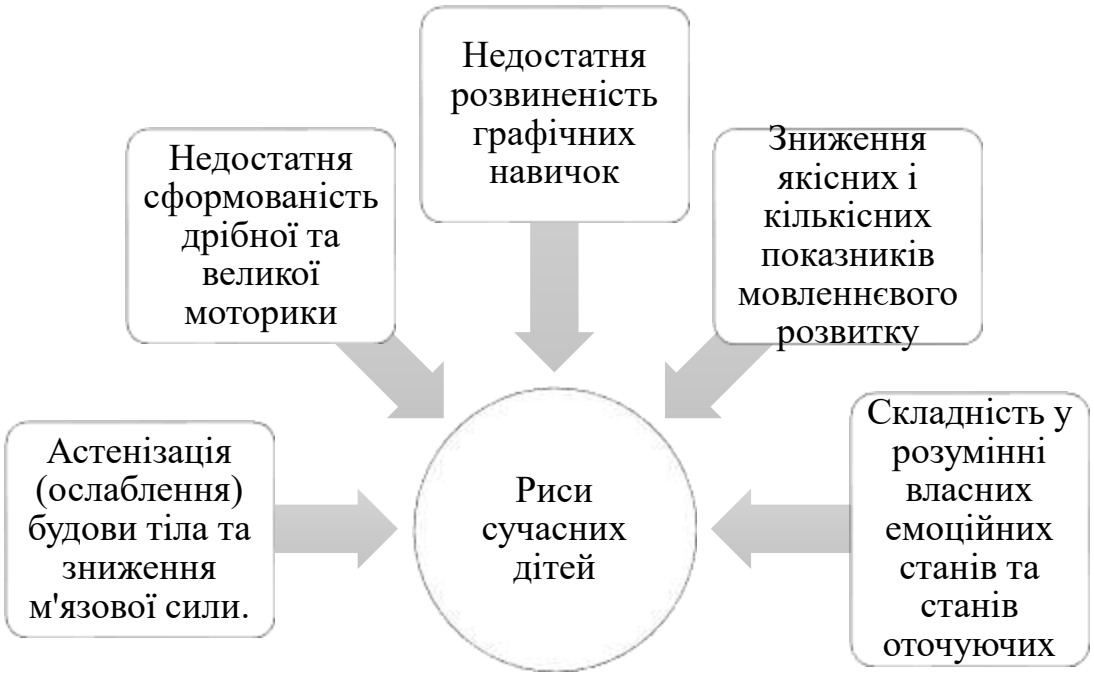

Рисунок 1. 6. Риси сучасної дитини

Перша риса «астенізація тобто ослаблення будови тіла та зниження м´язової сили характеризується тим, що дитина веде малорухливий спосіб життя, але також на цю рису впливають зовнішні фактори (екологія, якість продуктів харчування), впливає також і спадковість від батьків.

Наступна риса «недостатня сформованість дрібної моторики». Вплив гаджетів та інших факторів зумовлює появу цієї риси у дітей. Діти з недорозвиненою моторикою не можуть ефективно виконати завдання, їм важно взаємодіяти з предметами тощо.

Риса дітей «недостатня розвиненість графічних навичок», дистанційне навчання, перебування дитини вдома унеможливлює допомогу у постановки руки, що спричиняє труднощі у письмі, малюванні, образотворчій діяльності.

Зниження кількісних і якісних показників мовлення характеризується тим, що діти, особливо першого класу, не всі чітко можуть побудувати речення, висловити свою думку, що спричиняє труднощі у спілкуванні, негативно впливає на розвиток психічних пізнавальних процесів.

Риса «складність розуміння емоційних станів та станів оточуючих». Діти нажаль на сьогодні не всі можуть зрозуміти і оцінити емоції оточуючих, деяким важко самостійно їх виразити, розповісти про них. Нажаль емоційна сфера у такому випадку страждає.

Науковці визначають ще декілька актуальних рис сучасної дитини молодшого шкільного віку:

– збільшення кількості дітей, обдарованих у конкретній галузі (наприклад, тільки в математиці, музиці, технологіях);

– «кліпове» мислення, «екранна» свідомість;

– загострене почуття свободи;

– необхідність працювати в режимі багатозадачності;

– постійна необхідність отримання нової інформації з електронних джерел.

Перша риса пов´язана з тим, що на сьогодні дійсно простежується збільшення кількості обдарованих дітей. Обдарованість може проявитись у різному віці. Психологам закладів освіти та вчителям початкової школи необхідно підтримувати таких дітей, спонукати їх до ініціативності, подальшого розвитку своєї обдарованості.

Кліпове мислення характерне тим, що на сьогодні діти не сприймають великим об´єм інформації, їм потрібна чітка, структурована, головна інформація, на яскравих демонстраційних матеріалах. Сучасне покоління сприймає інформацію поверхово, це пов´язано з стрімким розвитком гаджетів, соціальних мереж та великою кількістю інформації.

Загострене почуття свободи визначається тим, що дитина прагне до самостійності, вільних дій, прицому вона може бути вимогливою у ставленні до дорослих та оточуючих.

Необхідність працювати в режимі багатозадачності визначається тим, що шкільне життя, навчання, режим дня дитини дуже насичений, сприймати матеріал потрібно швидко, адже інформації багато, тому сучасне покоління має бути гнучким із сформованими м´якими навичками.

Взаємозв´язок охарактеризованих нами рис сучасних дітей молодшого шкільного віку представлено на рис.1.7.

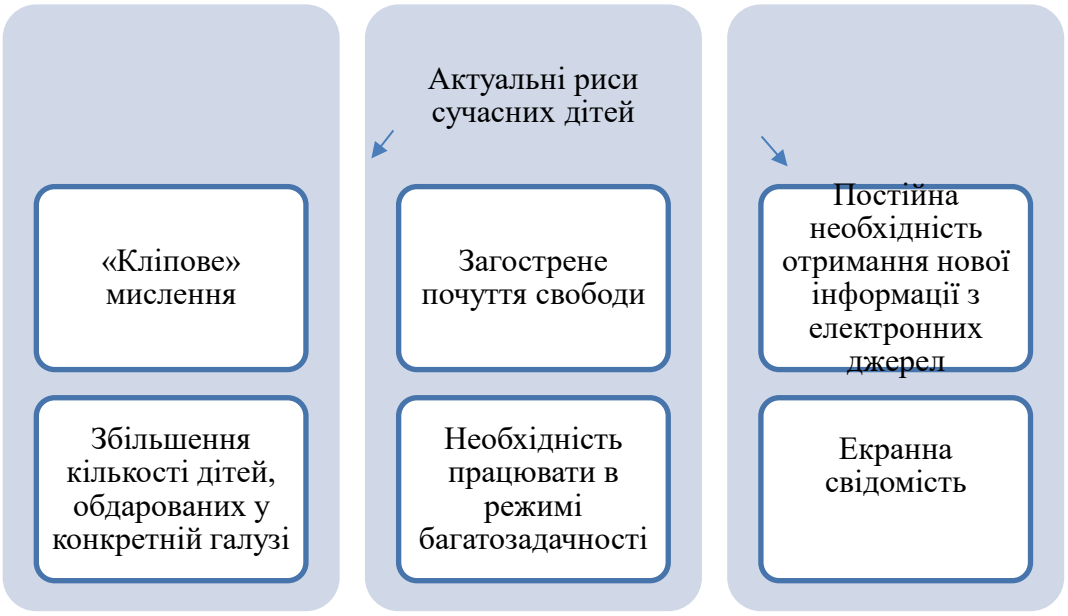

Рисунок 1. 7. Взаємозв´язок актуальних рис особистості дитини молодшого шкільного віку

Отже, у цьому підрозділі спираючись на дослідження вчених, психологічну літературу, сучасні дослідження характеристик дітей ми виокремили та описали актуальні характеристики дітей молодшого шкільного віку. Ми вважаємо, що психологу закладу середньої освіти та вчителям початкової школи необхідно враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей, використовувати індивідуальний підхід у роботі з дітьми, проводити роботу з батьками щодо педагогізації їхніх знань з питань виховання та розвитку дітей молодшого шкільного віку.

1. 3. Криза дітей молодшого шкільного віку

Вікові періоди дитинства включають і складні кризи. Перша криза яку проживає дитина «криза 3 років», тоді динина проявляє самостійність, прагне до самостійного виконання навичок самообслуговування, проявляє «істерики», крик, вимагає щод дорослі підпорядковувались їй.

Наступною важлива криза відбувається у молодшому шкільному віці. Дитина йде до школи, набуває нової соціальної ролі, намагається встановити контакт з однолітками, проходить процес соціалізації та адаптації до нового колективу та закладу освіти. Кожен з дітей може проживати цей період по-своєму. Деяким дітьям вдається легко «влитись» у колектив дитячий, а інші можуть залишитись відстороненими. Усі ці фактори впливу: новий режим дня, навчальні предмети, інший педагог та клас однолітків можуть спричинити переживання дитини, емоційну нестабільність, невпевненість, викорінити бажання ходити до школи, а іноді, навіть більш гірші психічні та психофізіологічні реакції на означені фактори.

Теорія криз дітей розкривається у наукових дослідженнях Е. Ліндемана, Д. Каплана, О. Донченко, Т. Титаренко, які наголошують на формуванні «я-образу» дитини у різні вікові періоди.

Детально прояви та характеристики означеного періоду (кризи молодшого шкільного віку) досліджують П. Блонський, Л. Втготський, Д. Ельконін, В. Давидов, Г. Крацов, О. Кравцова, Л. Божович, В. Слободчиков та інші.

Проблема кризи семи років є центром вивчення зв´язків різних галузей психології. Як зазначають вчені: «із кризи семи років дитина стає точкою зосередження різних спільностей в соціокультурному середовищі буття» [39].

Провідна діяльність у дітей молодшого шкільного віку – навчальна. Криза молодшого шкільного віку за віковим періодом охоплює від шести до одинадцяти років, в залежності від індивідуальних особливостей дитини.

У цей період у дитини відбувається стрімкий розвиток психічних пізнавальних процесів, усвідомлення своєї соціальної ролі школяра, виникнення внутрішніх планів дій, формуються певні звички і навички (стійкі поведінки і дільності), відбувається процес закріплення довільності.

Соціальна ситуація розвитку у період кризи молодшого шкільного віку характеризується тим, що пріоритетом для дитини стають соціальні мотиви навчання та спілкування.

Період кризи дітей молодшого шкільного віку характеризується певними симптомами. (рис.1.8)

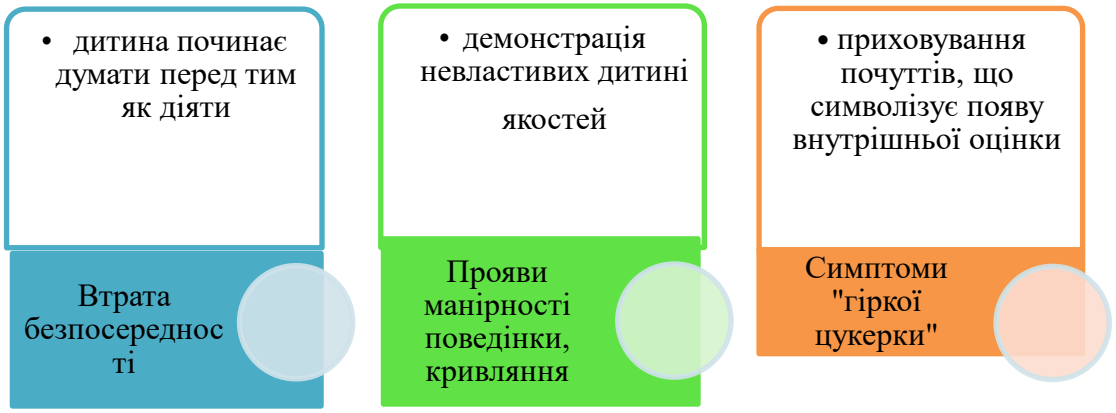

Рисунок 1. 8. Основні симптоми кризи молошого шкільного віку

Вважаємо для подальшого нашого дослідження надати опис поведінки дитини у цих симптомах. У сиптомі виради безпосередності дитина починає думати перед тим як діяти, з одного боку це позитивна риса, але іноді це може спричинити виникнення невпевності, нестабільного емоційного стану дитини.

Дитина у цей період може демонструвати непритаманну їй поведінку, проявляти невластиві їй якості, наприклад, кривлятись, порушувати дисципліну, надокучувати одноліткам, спричиняти галас чи сварку з іншими дітьми. Така поведінка зумовлюється тим, що дитина намагається привернути до себе увагу не тільки вчителя, а й однолітків.

Симптом «гіркої цукерки» є одним із найскладніших у кризі дітей молодшого шкільного віку. Адже він характеризується тим, що дитина не говорить дорослим, батькам, вчителю, одноліткам про свої почуття. Дитини може закритись у собі і внутрішньо проживати свої переживання. Результаттами цього симптому є те, що дитина може хворіти, нестабільно емоційно себе поводити.

У школі дитина навчається працювати, виконувати різні завдання, взаємодіяти з дитячим колективом та педагогами. Велика роль у даному

процесі належить вчителю, який обирає методи та прийоми роботи з дітьми. Від цього залежить наскільки дитина буде зацікавлена до навчання, як буде взаємодіяти в колективі, командно вирішувати поставлені завдання та виклики.

Як зазначає Л. Виготський під час цього періоду з´являється психологічний механізм, що характеризується узагальненням переживань дитини. Дитина проживає успіхи та невдачі у навчальній діяльності і взаємодії з однолітками, що при невчдачах часто призводить до переживань, невпевненості, почуттям приниженості, образи. Або навпаки під час успіхів у навчальній діяльності у дитини формується завищена самооцінка, самолюбство, високе почуття власної значущості у колективі, винятковості, унікальності. Ці стани можуть змінюватись в залежності від ситуації, яка відбувається у навчальній діяльності, проте деякі з них можуть залишити відбиток на якостях дитини, впевненості, загалом формуванні особистості.

Логіка почувттів проявляється у дітей, які проживають кризу молодшого дошкільного віку завдяки переживанням які вони відчувають, вібувається «боротьба переживань», яка часто може переключатись, замінюватись іншими станами в залежності від ситуації.

У молодшого школяра простежується поява смислової орієнтовної основи вчинку. Це взамозв´язок між бажаннями дитини до певної діяльності, можливостями, діями, які розгортаються.Тобто дитина проявляє себе як високо інтелектуальною особистістю, вона навчається планувати та аналізувати свої вчинки та вчинки однолітків.

Дитина молодшого шкільного віку у період цієї означеної кризи може поводити себе імпульсивно, якщо результат її дії не влаштовує, або дитина реагує на зауваження не розуміючи чому саме його отримала. Такі ситуації можуть спричинити невпевненість в собі, страх до виконання завдання наступного разу. У дітей молошого шкільного віку утворюється і простежується смислове орієнтування у своїх діях. Ця характеристика впливає на зменшення імпульсивності дитини у певних ситуаціях, адже вона навчається планувати, осмислювати свої дії, рефлексувати щодо діяльності.

Допомогти у цьому періоді дитині може вчитель, який має виконувати свої педагогічні ролі та позитивно впливати на дитину, бути для неї партнером.(рис.1.9.)

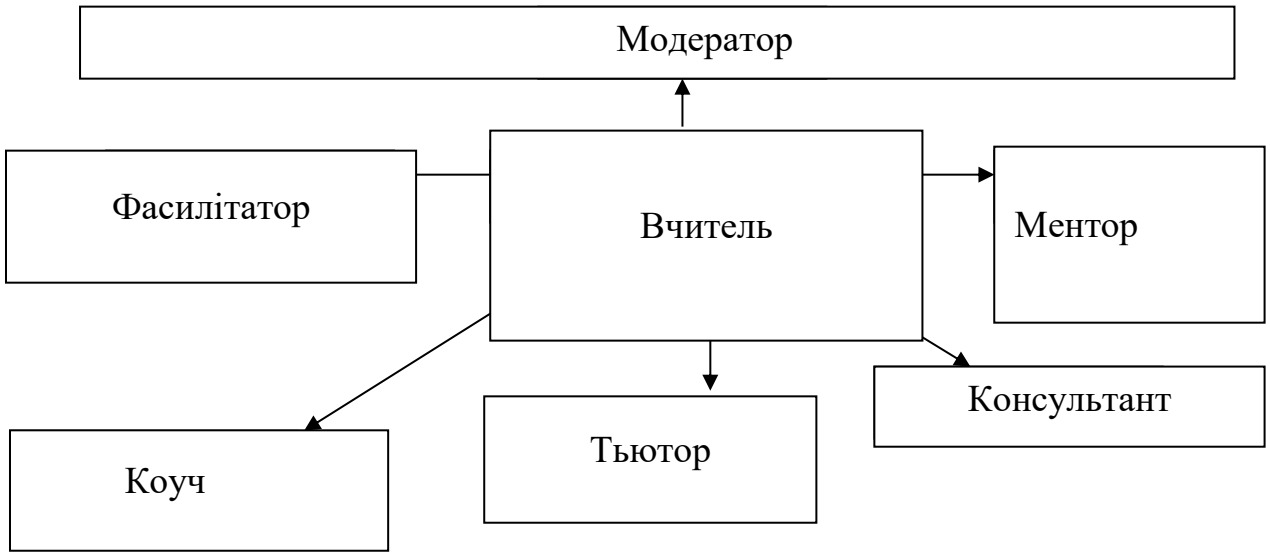

Рисунок 1. 9. Ролі вчителя у роботі з дітьми молодшого шкільного віку

Такі ролі вчителя допомагатимуть дитині відчувати підтримку, відчувати себе у безпеці, парнерсрську подомогу вчителя, спонукатиме дитину бути впевненішою.

У цьому підрозділі ми визначили особливості кризи дітей молодшого шкільного віку, охарактеризували її основні симптоми та прояви. Ця проблема є актуальною у наукових дискурсах вчених.

Отже, у цьому розділі у ході дослідження проблеми особистості, ми визначили сутність понять «індивід», «індивідуальність», «особистість». На основі аналізу наукових джерел та досліджень вчених виокремили теорії особистості. За результататами дослідження наукової літератури визначили ознаки сформованої особистості, її структурні елементи.

Охарактеризували актуальні риси дітей молодшого шкільного віку враховуючи характеристики сучасних дітей, сучасного покоління, визначили особливості та труднощі учнів на сьогодні.

Окреслили особливості прояву кризи молодшого шкільного віку у дітей, риси, поведінку. Перспективою нашого дослідження у наступному розділі є визначення стилів сімейного виховання, впливу виховання на особистість дитини.

.

РОЗДІЛ 2
ВПЛИВ ВИХОВАННЯ НА ОСОБИСТІСТЬ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Роль батьківського виховання у формуванні особистості дитини молодшого шкільного віку

Особистість дитини є багатогранною, різносторонньою, вміщує в себе відповідні характеристики. У попередньому розділі ми розглядали поняття «особистість». Цей процес є відповідальним, складним, у якому надзвичайно важливу роль відіграють батьки. Батьки формують ідентичність дитини, цінності, прищеплюють традиції, надають зразок у поведінці, звичках, життєвих цінностях тощо. Батьківське виховання прищеплює дитині не тільки риси особистості, а й дає можливості для подальшої самореалізації дитини у майбутньому. Саме батьки є першим прикладом для наслідування поведінки дитиною, засвоєння суспільних норм та правил.

У напрямі формування ідентичності, батьки наділяють дитину унікальністю, що продовжуватиме формуватись протягом життя. У сім´ї відбувається розвиток самостійності дитини, її індивідуальності, прищеплення відповідних рис, формування навичок самообслуговування тощо.

Виховання батьками дитини починається з перших днів життя, вже в немовлячому віці батьтки встановлюють контакт з дитиною, спілкуються, намагаються надати дітям життєві знання.

Проблема батьківського виховання є багатоаспектною, багатогранною, висвітлюється у наукових дискурсах вчених: Г. Єрмак, І. Колесникова [15], які досліджують виховання моральних якостей дітей засобом традиційних сімейних цінностей. Вчені доводять, що саме у родині формуються цінності, прищеплюються традиції дітям.

О. Кононко у дослідженні проблеми сімейного виховання розглядає трансформацію інституту сім'ї як чинника умов сімейного виховання. Вчений у своїх працях визначає умови сімейного виховання які базуються на засадах гуманної педагогіки, дитиноцентризму [19]. Ми погоджуємось із думкою науковця, що батьки мають мати сформовані знання щодо виховання дітей, враховувати їх особистісні, вікові, фізіологічні особливості, характер, темперамент, пізнавальний інтерес.

В. Котирло зазначає, у продесі діяльності батьків з дітьми вплив взаємин у сім'ї суттєво надає відбиток на на виховання емпатії у дітей. Якщо батьки розуміють дитину, її почуття, емоції, переживання, розмовляють з нею, цікавляться її проблемами, тоді і дитина унаслідує такий приклад, стане ближчою до батьків, навчиться розуміти емоції, стани, почуття, співпереживатиме у ситуаціях у разі потреби [21]. На нашу думку, дійсно спілкування є необхідною умовою сімейного виховання та позитивного впливу на дитину.

Г. Лактіонова розробила методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства. Де зазначає що батьки повинні мати сформовані відповідні знання щодо виховання дитини. Адже дитина є центром впливу батьків та віддзеркалюванням стосунків між батьками вдома [25]. Ми підтримуємо думку науковиці щодо означеної тези, необхідно проводити педагогізацію знань батьків враховуючи сучасні шляхи комунікації, донесення інформації, проведення різних форм роботи.

А. Макаренко розглядає у своїх працях проблему виховання в сім'ї та школі. Вчений зазначає, що сім´я є першоджерелом формування особистості маленької дитини, надання їй знань, життєвиї вмінь та навичок, прищеплення традицій, формування цінностей як життєвих, так і національних [25]. Ми погоджуємось із думкою видатного науковця, що ціннісна складова особистості є важливою, особливо дитини як сучасного громадянина, із своєю патріотичною позицією, національно ідентичністю, свідомістю, ціннісними орієнтаціями.

О. Петренко розглядає у наукових розвідках питання сімейного виховання в контексті філософсько-педагогічної спадщини. Вчений зазначає що філософію життя дитини, життєві поняття, цінності, установки, принципи, моральні норми і правила формуються саме у родині. Ключова роль надається батькам, які виступають зразком для дитини як член суспільства та нації загалом [25].

О. Поліщук висвітлює у своїх роботах сучасні проблеми сімейного виховання та шляхи їх подолання. Дослідник зазначає, що насправді подолати проблеми необхідно шляхом, перш за все, ефективної комунікації між батьками та між батьками і дітьми. Серед шляхів подолання непорозумінь з дитиною вчений пропонує підтримку від батьків, розуміння життєвих ситуацій, проявлення емпатії, співпереживання[25].

О. Протас досліджує трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. На думку науковця інститут сім´ї змінюється, трансформується під впливом умов, факторів що оточують.

Досліджуючи цю проблему психологи виділяють чотири типи батьківського виховання (рис.2.1.)

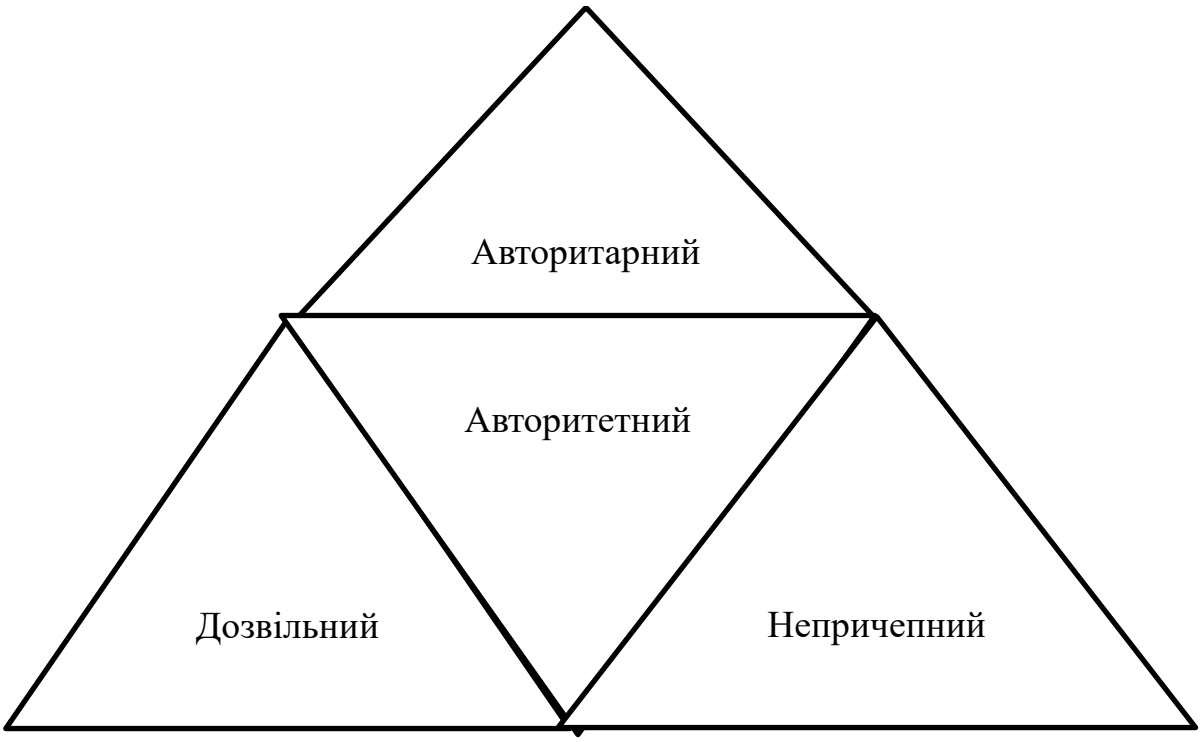

Рисунок 2.1. Типи батьківського виховання

Вважаємо необхідним для подальшого нашого дослідження охарактеризувати означені типи батьківського виховання.

Батьки, які обирають авторитарний тип виховання, намагаються встановити контроль над дитиною, порушують її особистісні кордони, застосовують силу у вихованні, іноді фізичні покарання. Такі батьки приймають рішення за дитину незважаючи на її бажання, інтереси, переживання, можуть пригнічувати дитину, постійно вказувати на її помилки, слабкі сторони, ставити у приклад інших дітей як зразок, не визнають та не забезпечують, не підтримують права дитини. Такі батьки змушують дитину підкоритись їхнім наказам та авторитету, виконувати вказівки без заперечень та аргументації своїх думок. Постійно дисциплінують дитину, контролюють виконання всіх обов'язків, нав´язують хатні справи. У дитини в такому стилі вихованнябатьки намагаються змалечку виховувати почуття відповідальності, впевненості, бажання долати перешкоди, виправляти помилки. Дитина враховуючи високі вимоги до неї постійно перебуває у напруженні, адже вона не має права на помилку.

Дитина під впливом такого виховання на думку батьків має бути у всіх сферах успішною, мати гарні оцінки, грамоти, подяки у школі, бути ідеальною дитиною. Дитина у спробі всюди бути успішною забуває про свої інтереси, бажання, адже її життя це думки батьків, тільки думка батьків є правильною.

Такий «авторитарний стиль виховання» спричиняє відхилення у поведінці дитини. Вона може бути успішною, але при цьому не впевненою, адже боїться зробити помилку. У дитини постійно виникає почуття страху, що вона зробить щось не те, не виправдає очікувань батьків. Тому психічна тривожність такої дитини буде високою, постійний страх зробити щось не так. Дитина втрачає стимули до корисної діяльності, вона не довіряє людям, складно встановлює діалог, не має друзів, або має труднощі у спілкуванні з ними.

Батьки у такому стилі вихованні не є для дитини другом чи партнером, а наставником, керівником, людиною яка контролює та надає вказівки. Тому партнерами у спілкуванні для такої дитини є вчителі чи інші дорослі родини.

При цьому така дитина має бажання і властивість самоствердж уватись за рахунок слабших неї дітей, проявляти до них агресію та неповагу. Дитина відзеркалює те ставлення, яке проживає сама.

Таким батькам необхідно менше контролювати дитину, більше проводити з нею часу у спільній взаємодії, тій яка подобається особистості дитини. Адже час який ефективно проведений з дитиною на думку психологів, це той час коли батьки грають в ігри які саме цікаві дітям.

Ліберальний стиль характеризується тим, що батьки приділяють мало уваги дитині. Дитина проводить практично увесь час сама, займається своїми справами, сама вирішує проблемні завдання, уроки. Дитина почуває себе вільною, необмеженою у свободі. Така дитина може проявляти агресію, не слухати батьків, маніпулювати ними, проявляти неадекватність, не дозволяти батькам контролювати себе. Так дитина емоційно нестійка, вона схильна до істерик, криків, надмірних вимагань виконання своїх потреб від дорослих, адже цю дитину не обмежують ні в чому. Така поведінка дітей може спричинити результат, що дитина потрапить у неблагонадійну компанію, у групу з асоціальною поведінкою, надалі може бути схильною до злочинів, наркотичних чи шкідливих інших речовин. Батьки не приділяють увагу належну дитині у такому стилі виховання, тому вона почуває себе вільною, проявляє байдужість до оточуючих, намагається привертати до себе увагу, але при цьому відчуває страх і невпевненість, внутрішню порожнечу, яка викликає порушення в емоційній сфері, психічних пізнпавальних процесах [36].

Батькам, які обирають такий стиль виховання необхідно змінювати засади ставлення до дитини. А саме, намагатись встановити контакт і довіру, бути для дитини другом, підтримкою, партнером, люблячими батьками. Проявляти любов і теплоту, надавати дитині нескладні завдання, залучати до сімейних традицій. Тільки в такому випадку дитина відчує, що вона потрібно своїй родині, їй є на кого покластись.

Вважаємо необхідним охароактеризувати демократичний стиль батьківського виховання дітей. Батьки, які обирають цей стиль забезпечують системне, сучасне виховання на засадах гуманної педагогіки, дитиницоцентризму. Дитина почуває себе впевнено, вона має пітримку від батьків, вважає себе самостійною особистістю. Батьки приділяють час та увагу дитині, підтримують її ініціативу на участь у житті родини, завжди прислухаються до її думки, формують у дітей впевненість і соціальну позицію. При цьому батьки контролюють дитину, її дії, але не принижують її гідність та забезпечують права. Такі діти є також успішними у колективах дитячих, гідно з повагою ставляться до дорослих та однолітків. Якщо аналізувати усі типи виховання, цей тип є найкращим, який забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини.

Стиль гіперопіки надзвичайно негативно впливає на особистість дитини. У такому типі виховання батьки надмірно піклуються про дитину, виконують за неї уроки, завдання,певні навички самообслуговування. Дитина така не уявляє своє життя без батьків, адже вона звикла до надмірного піклування. Така дитина не самостійна, що у подальшому стає для неї труднощами та тягарем, вона не спроможна прийняти власне рішення, висловити власну думку та позицію, постійно радиться з батьками. Гіперопіка шкодить дитині, а батьки сприймають це як прояв турботи та любові. Часто такі батьки не помічають що дитина зростає, стає дорослою особистістю, психологічно змінюється.

У такому стилі вихованні батькам необхідно надавати дитині більше самостійності, впевненості, можливість до ініціативи, висловлення своєї думки, прийняття самостійного вибору та рішень, відповідати за ці рішення. Адже дитина буде ставати дорослішою, створювати свою родину, впроваджувати у неї таке виховання, яке проживала вона у своєму дитинстві.

Ми представили основні стилі батьківського виховання. Кожен стиль має свою характеристику та ознаки. Батьки обираючи стиль виховання мають визначитись, чого саме вони чекають від своєї дитини, спробувати поставити себе на місце дитини, відчути вплив такого ставлення.

На вибір стилю батьківського виховання впливають деякі чинники: освіта батьків та її рівень, знання батьків щодо виховання дитини, зацікавленість психологічною та педагогічною літературою, типи темпераментів батьків та їх стосунки між собою, вплив сім´ї, у якій в дитинстві виховувались батьки. Узагальнену схему чинників впливу на вибір стилю батьківського виховання представлено на рис.2.2.

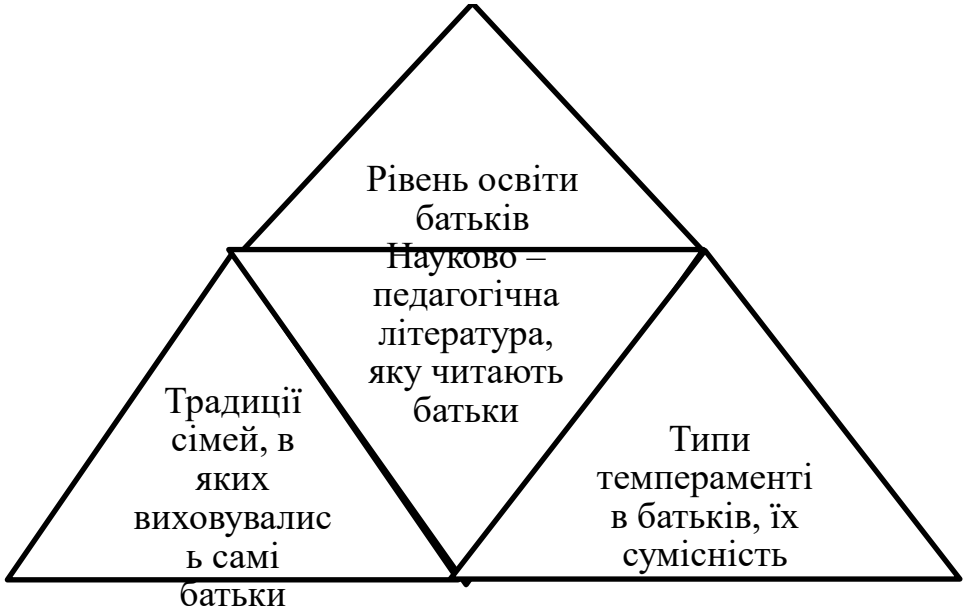

Рисунок 2. 2. Чинники впливу на вибір типу родинного виховання батьками

Отже, у цьому підрозділі нами проаналізовано наукову літературу щодо питання сімейного виховання, здійснено аналіз наукового дискурсу вчених щодо батьківського виховання та його стилів. Охарактеризовано стилі батьтківського виховання та їх вплив на розвиток дитини, особистісне становлення. Представлено та охарактеризовано чинники впливу на вибір стилю батьківського виховання.

2.2. Дослідження стилів батьківського виховання у родині та рис особистості дітей молодшого шкільного віку

У попередньому підрозділі нами визначено стилі виховання дитини, у відповідності до цього нами підібрано анкету для батьків дітей з метою визначення стилів виховання у родині.

Ми проводили констатувальний етап педагогічного дослідження на базі Запорізька гімназії № 109 Запорізької міської ради. У дослідженні взяли участь батьки дітей початкових класів та діти початкової школи. До участі ми запросили другий та третій клас, отже ми мали дві групи дітей для дослідження.

Для дослідження ми обрали відповідні анкети та методики діагностики особистісного розіитку дітей молодшого шкільного віку.

Перший тест який ми запропонували батькам має назву «Мій стиль виховання». (Додаток А). Батькам було запропоновано дати відповідь на кожне питання (всього 40 питань). Згоден/згодна (+) незгоден/незгодна (-). Надалі інструкція передбачає підрахунок балів, плюси в кожному субтесті, визначення в якому субтесті більше балів. За результаттами проведення цього тесту ми визначили що більність батьків (74%) опитуваних визначили демократичний стиль виховання дітей, що є дуже позитивним показником. Наступні (22%) опитуваних батьків зазначили, що обирають ліберальний стиль виховання і лише (4 %) авторитарний стиль батьківського виховання.

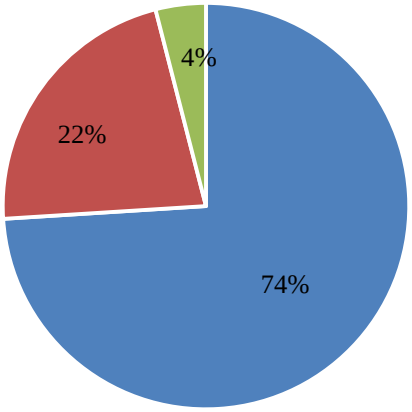

Рисунок 2.3. Результати дослідження стилю виховання у сім´ї

Ми визначили, що певний відсоток батьків обирають ліберальний чи авторитарний стиль, на що потрібно звернути увагу психологу, педагогам закладу загальної середньої освіти.

Наступною проведеною нами методикою з дітьми початкових класів була проективна методика «Малюнок людини» (Додаток А). Ця методика спрямована на виокремлення особистісних особливостей дитини за допомогою малюнка. За інструкцією дитина мала намалювати всю людину, зобразити усі частини тіла. Психолог під час проведення цієї методики ставить дітям відповідні запитання, дитина на них відповідає, а психолог оцінює дитину за чітко визначеною шкалою, аналізуючи наявність основних деталей у малюнку. За відповідними критеріями методики ми підвели підсумки проведеної вправи. Критерій «Пластичність – схематичність», що є показником високого розумового рівня розвитку дитини (рис.2.4.)

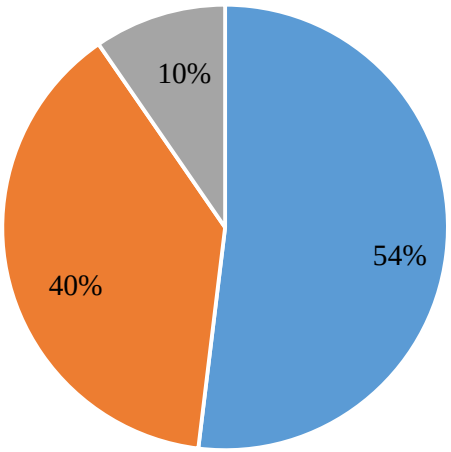

Рисунок 2. 4. Результати дослідження за критерієм «Пластичність – схематичність»

Як бачимо за результатами дослідження 54% дітей справились із завданням, 40% припускались помилок, 10% не справились із завданням та отримали низький бал за цим критерієм.

За критерієм «Показники тривожності, гострої тривоги, страхів» ми отримали наступні дані рис. 2.2.

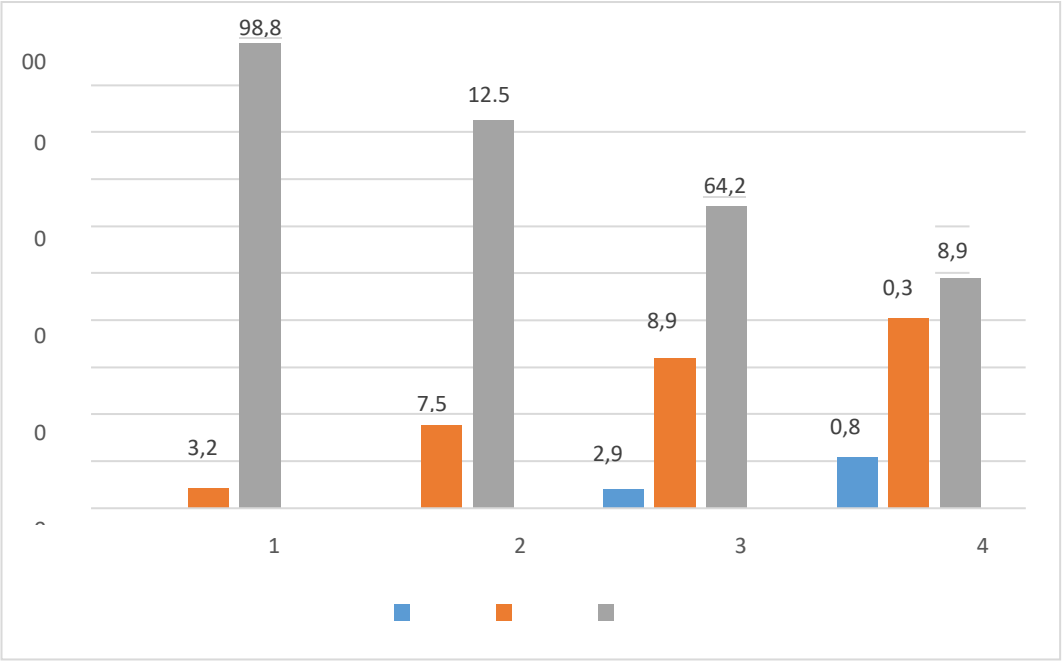

Рисунок 2. 5. Результати за критерієм «Показники тривожності, гострої тривоги, страхів»

За цим критерієм на діаграмі сірим кольором ми відзначили відсоток дітей які під час виконання показали високий рівень тривожності, помаранчевий колір означає середній рівень тривожності, блакитний – низький рівень тривожності. За результатами ми бачимо що тривожність проявилась у більшості дітей, ми вважаємо, що це пов´язано із небезпечною ситуацією в країні та впливом факторів воєнного стану. Тому педагогам, психологу закладу освіти необхідно проводити відповідну роботу щодо усунення проявів тривоги, надавати ефективні методи та методики щодо заспокоєння та приведення людини у загальний спокійний психічний стан, в умовах коли заклад освіти нажаль не може забезпечити повністю безпеку дітей враховуючи умови війни та дистанційного навчання

За критерієм «показники демонстративності». Ми отримали наступні результати. Більшість дітей проявили у малюнку за інтерпретацією показники демонстративності, лише 4% досліджуваних дітей не виявили ознак за цим критерієм.(рис.2.6.)

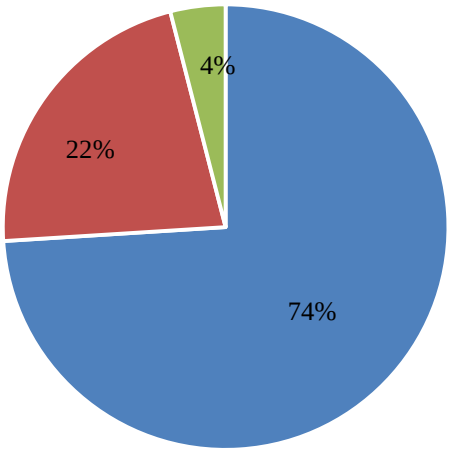

Рисунок 2. 6. Результати за критерієм «Показники демонстративності»

За критерієм «Показники імпульсивності». Ми отримали наступні результати рис.2.7.

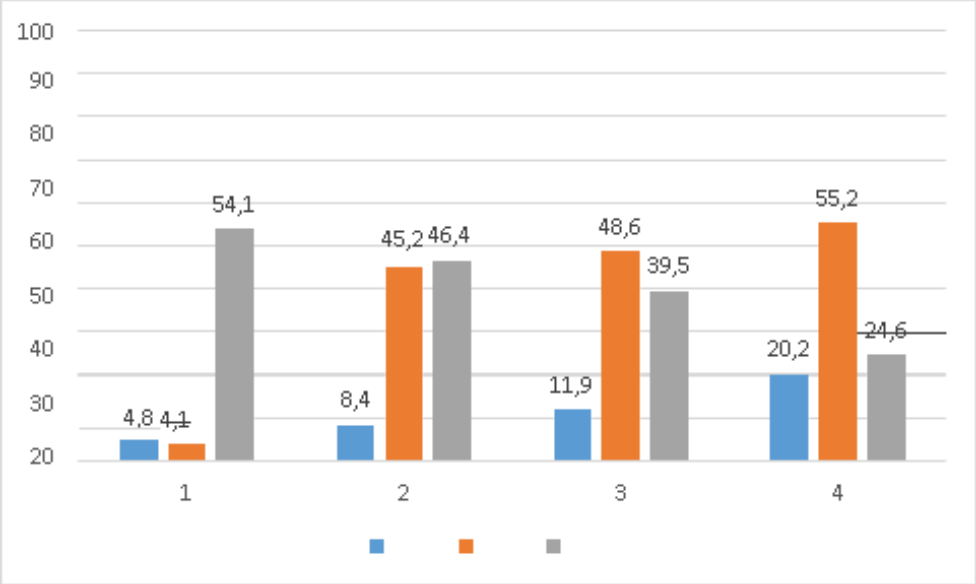

Рисунок 2.7. Результати діагностики за критерієм «Показники імпульсивності»

За результаттами дослідження означеного критерію ми помітили що імпульсивність проявляє менша кількість дітей.

За критерієм «Показники емоційної насиченості спілкування». Ми отримали наступні результати (рис.2.8).

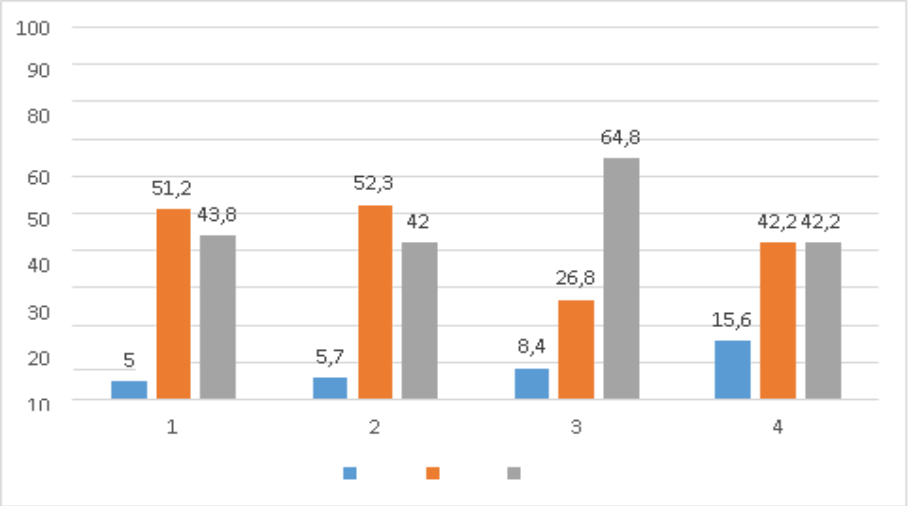

Рисунок .2.8. Результати за критерієм
«Показники емоційної насиченості спілкування»

Сірим кольором на діаграмі ми відзначили найбільший відсоток дітей, які мають високий рівень показника за емоційним насиченням спілкування у цій вправі, це означає що дитина може проживати, проявляти емоції у спілкування з однолітками та дорослими. Помаранчевим кольором ми відзначили відсоток дітей які мають середній рівень за цим показником і блакитним кольором найменший відсоток за цим критерієм.

У результаті проведення цієї методики ми визначили особистісні особливості дитини щодо імпульсивності, тривожності, емоціної насиченості спілкування та ін.

Наступну методику ми визначили «Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела» (Додаток А). Запитальник по дитячому варіанту тесту Кеттела містить 110 суджень, які стосуються різних сторін життя дитини та її взаємодії з іншими людьми. У них є прямі і непрямі питання, пов'язані з самої особистості досліджуваного, включаючи його соціальні установки, самооцінку і ряд других якостей. Мета цієї методики оцінка різних аспектів особистості дитини, визначення сильних сторін та подолання слабкостей особистості дитини. Ця методика передбачає обробку та критерії окремо для дівчаток та хлопців. Тому нами представлено результати тесту дівчат, які брали участь у дослідженні (рис.2.9)

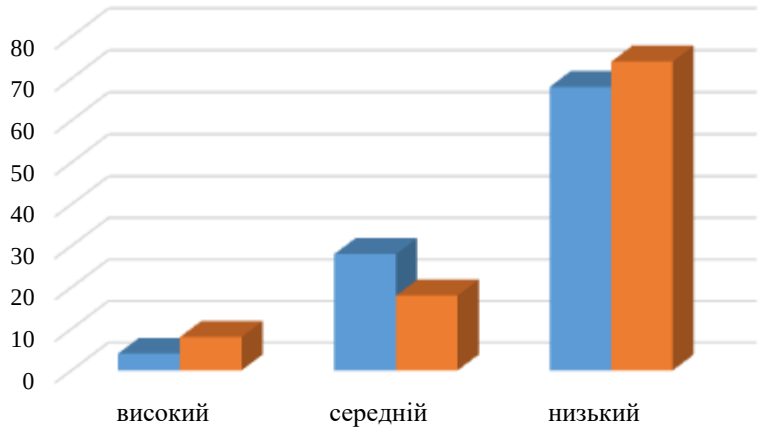

Рисунок 2. 9. Результати «Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела (дівчата)»

За результатами визначення сформованості особистісних характеристик, які зазначені у методиці бачимо, що у дівчат переважає низький рівень сформованості означених особистісних якостей.

Також ця методика була проведена із хлопцями початкової школи. Ми обробляли результати відповідей у відповідносту до ключа інтерпретації тесту.

За результатами визначення сформованості особистісних характеристик, які зазначені у методиці уможливлює зробити висновок, що у хлопців переважає низький рівень сформованості означених особистісних якостей методики.(рис.2.10)

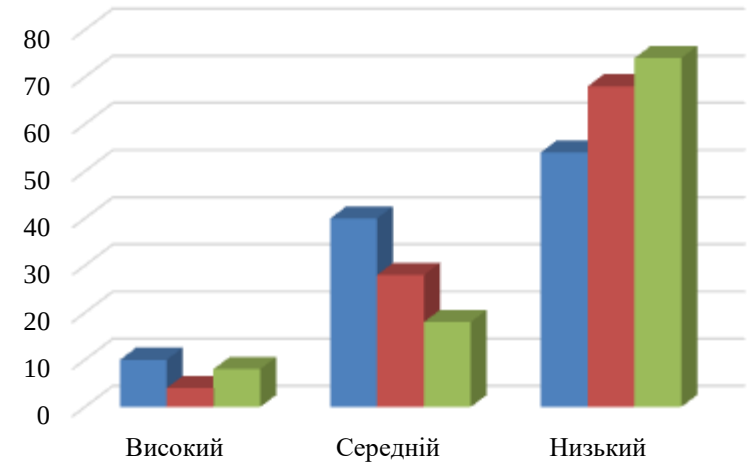

Рисунок 2.10. . Результати «Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела (хлопці)»

За результаттами підрахунку методики можна зазначити що з дітьми необхідно проводити роботу психологу та вчителям щодо сформованості особистісних характеристик.

Отже результати констатувального етапу експерименту дослідження зумовили необхідність розробки методичних рекомендацій для психологів та педагогів щодо роботи з батьками дітей початкової школи у напрямі виховання, педагогізації знань батьків.

2.3. Методичні рекомендації щодо роботи з батьками у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку

Ефективне виховання дітей початкової школи, буде здійснюватись за умови співпраці батьків та вчителів, психологічної служби закладу загальної середньої освіти загалом.

Нами визначено напрями діяльності психолога:

– систематична діагностика та моніторинг рівня розвитку дітей молодшого шкільного віку, їх особистісних характеристик, розвитку психічних пізнавальних процесів;

– визначення психологом психологічного комфорту дитини вдома та в класі;

– допомога вчтилелям в оформленні розвивальтного, психологічно-комфортного середовища для дітей початкової школи;

– організація різних форм діяльності з батьками, які спрямовані на педагогізацію знань щодо виховання дитини у родині;

– планування індивідуальної роботи з дітьми молодшого шкільного віку та їх батьками.

Нами розроблено модель співпраці учасників освітнього процесу у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку (рис. 2.11).

Рисунок 2. 11. Модель співпраці учасників освітнього процесу у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку

Окреслимо основні компоненти запропонованої нами моделі співпраці учасників освітнього процесу у напрямі виховання дітей молодшого шкільного віку, яка включає планування роботи вчителів та психолога з дітьми молодшого шкільного віку та їх батьками. Під час роботи з дітьми необхідно впроваджувати педагогам і психологу особистісно-орієнтований підхід, що забезпечить ефективне виховання та розвиток дитини молодшого шкільного віку.

Заклад загальної середньої освіти створює середовище для дітей молодшого шкільного віку задля ефективного виховання та розвитку, до цього середовища необхідно долучати і батьків, здійснювати ефективну дистанційну освіту, формувати під час неї цінності у дітей.

З огляду на вище зазначену модель сформовані рекомендації психологу та педагогам щодо роботи з батьками з питань сімейного виховання:

– впроваджувати індивідуальний підхід роботі з батьками дітей (звертати увагу на вік, життєву ситуацію, особистісні особливості);

– проводити з батьками різні форми роботи, надавати знання про вплив сімейного виховання на особистість дитини;

– орієнтуватись на запити батьків щодо питань виховання та розвитку дітей, виконувати ці запити;

– залучати батьків до життя школи, класу;

– налагодити співпрацю педагогічного колективу, психологічної служби у роботі з батьками дітей початкової школи;

– залучати батьків до гостьових зустрічей, лекцій з питань виховання, забезпечення прав дітей;

– залучати батьків до дистанційної освіти, відкритих уроків, психологічних тренінгових занять на різні теми;

Нами визначено умови забезпечення педагогізації знань батьків з питань сімейного виховання та розвитку дітей молодшого шкільного віку.

– співпраця усіх учасників процесу в означеному напрямі роботи;

– залучення громадських організацій щодо надання знань батькам про виховання дітей.;

– залучення батьківи до життя школи, класу;

– проведення різних форм роботи з батьками дітей молодшого шкільного віку.

Взаємозв’язок визначених нами умов представлено на рис. 2.12.

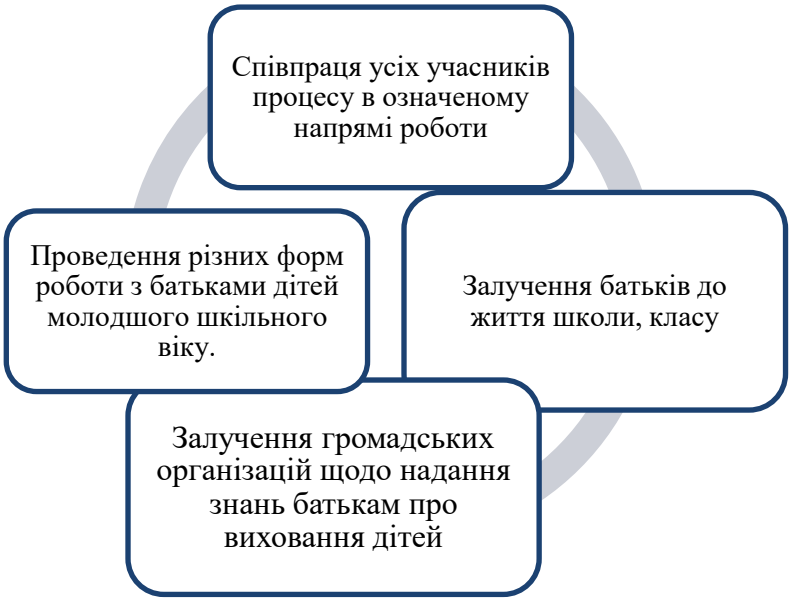

Рисунок 2.12. Взаємозв’язок умов забезпечення педагогізації знань батьків з питань сімейного виховання та розвитку дітей молодшого шкільного віку

У ході роботи з батьками та надання їм знань з питань виховання дитини психолог, вчителі закладу освіти мають проводити різні форми роботи, як традиційні, так і сучасні із залученням онлайн-ресурсів, месенджерів, соціальних мереж, сайту закладу освіти та класу. Важливо зацікавити сучасних батьків враховуючи їх особливості (молодого покоління). Тільки у тісній співпраці, зацікавленні можна донести батьками інформацію щодо важливості стилів батьківського виховання та його впливу на дитину. Форми роботи з батьками представлено (рис.2. 13)

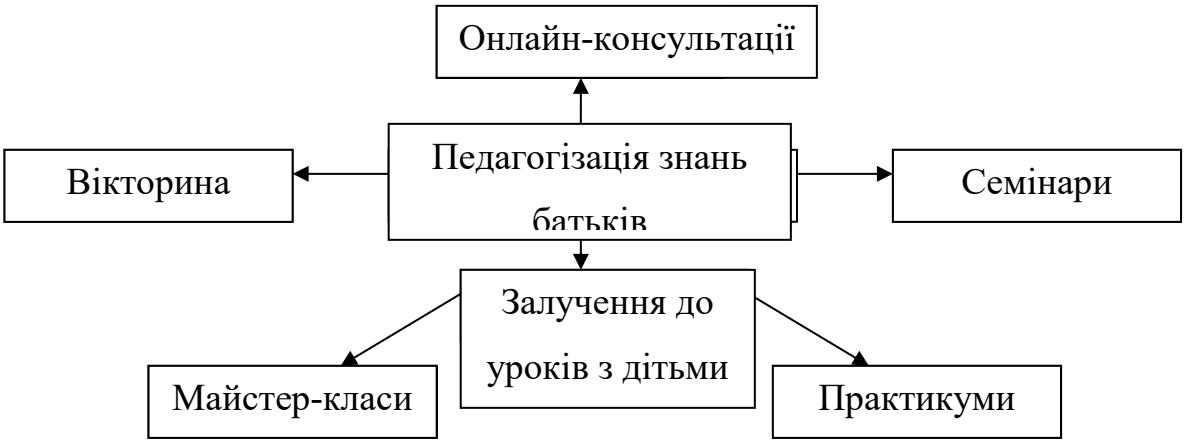

Рисунок 2. 13. Форми роботи з батьками дітей початкової школи

Отже, нами визначено та охарактеризовано стилі батьківського виховання, їх вплив на формування особистості дитини, чинники впливу на вибір стилю батьківського виховання

У ході дослідження проведено констатувальний етап експерименту щодо визначення стилів родинного виховання, особистісних якостей, особливостей дітей. У процесі дослідження визначено, що значна кількість дітей має низький або середній рівень сформованості особистісних якостей, а батьки обирають переважно демократичний стиль виховання що позитивно впливає на формування особистості дитини.

Розроблено і представлено методичні рекомендації психологам, вчителям початкової школи щодороботи з батьками з питань сімейного виховання. Також нами запропоновано поради батькам щодо виховання дітей початкової школи (Додаток Б).

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження нами визначено та доведено актуальність проблеми впливу батьківського виховання на формування особистості дитини молодшого шкільного віку.

Отже, у ході дослідження проблеми особистості, ми визначили сутність понять «індивід», «індивідуальність», «особистість». На основі аналізу наукових джерел та досліджень вчених виокремили теорії особистості (психоаналізу, теорія мотивації, когнітивний підхід). За результататами дослідження наукової літератури визначили ознаки сформованої особистості, її структурні елементи.

Охарактеризували актуальні риси дітей молодшого шкільного віку враховуючи характеристики сучасних дітей, сучасного покоління, визначили особливості та труднощі учнів на сьогодні.

Окреслили особливості прояву кризи молодшого шкільного віку у дітей, риси, поведінку, симптоми та прояви. Визначили, що ця проблема є актуальною у наукових дискурсах вчених.

Нами визначено та охарактеризовано стилі батьківського виховання, їх вплив на формування особистості дитини, чинники впливу на вибір стилю батьківського виховання

У ході дослідження проведено констатувальний етап експерименту щодо визначення стилів родинного виховання, особистісних якостей, особливостей дітей. У процесі дослідження визначено, що значна кількість дітей має низький або середній рівень сформованості особистісних якостей, а батьки обирають переважно демократичний стиль виховання що позитивно впливає на формування особистості дитини.

Розроблено і представлено методичні рекомендації вихователям закладів дошкільної освіти щодо. Також нами запропоновано поради батькам щодо виховання дітей початкової школи

– співпраця усіх учасників процесу в означеному напрямі роботи;

– залучення громадських організацій щодо надання знань батькам про виховання дітей.;

– залучення батьківи до життя школи, класу;

– проведення різних форм роботи з батьками дітей молодшого шкільного віку, доведено їх взаємозв’язок.

Розроблено та обгрунтовано модель формування логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку в умовах дистанційної освіти.

У ході дослідження було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту на базі закладу дошкільної освіти № 235 «Горошинка» м.Запоріжжя. За допомогою вибраних нами ігор, діагностичних методик, інших форм роботи проведених дистанційно з дітьми ми визначили недостатню сформованість означеної компетентності у дітей.

Визначені етапи педагогічного дослідження.Дослідження проводилось в два етапи:

1. Спостереження, бесіди з дітьми дошкільного віку (у формі усних запитань та гри).

2. Проведення ігор та вправ, що спрямовані на діагностику показників за визначеними критеріями та елементами (додаток В).

Дослідження було проведене за визначеними намит завданнями діагностичної програми:

– впроваджувати індивідуальний підхід роботі з батьками дітей (звертати увагу на вік, життєву ситуацію, особистісні особливості);

– проводити з батьками різні форми роботи, надавати знання про вплив сімейного виховання на особистість дитини;

– орієнтуватись на запити батьків щодо питань виховання та розвитку дітей, виконувати ці запити;

– залучати батьків до життя школи, класу;

– налагодити співпрацю педагогічного колективу, психологічної служби у роботі з батьками дітей початкової школи;

– залучати батьків до гостьових зустрічей, лекцій з питань виховання, забезпечення прав дітей;

– залучати батьків до дистанційної освіти, відкритих уроків, психологічних тренінгових занять на різні теми.

Отже, гіпотезу дослідження – ефективність впровадження педагогічних умов формування логіко-математичної компетентності, форм, методів, засобів логіко-математичного розвитку, ефективної співпраці усіх учасників освітнього процесу забезпечує успішне засвоєння дітьми математичних знань підтверджено, мету роботи досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 29.06.2024 р.)

2. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 10-15.

3. Бех 1. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості додуховних цінностей. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 5-10.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2. 341 с.

5.Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 4 (14). С. 124-129.

6. Бех І. Д. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Підліткове виховання*. 2015. № 4. С. 72.

7. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : Курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 95 с.

8. Ведринська Е. П. Родинно-сімейне виховання в сучасному закладі загальної середньої освіти. *Педагогічний пошук*. 2021. № 4. С. 73-75.

9. Вовченко О. А. Психологічний супровід сімейного виховання підлітків із порушеннями розумового розвитку в контексті формування емоційного інтелекту. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 102-107.

10. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

11. Гордєєва Ж. В. Розвиток регулятивної функції самооцінки у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2007. 21 с.

12. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. вид. Київ : Либідь, 2003. 280 с.

13. Десятник К. В. Педагогічні умови ефективної взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Педагогіка,психологія і соціологія*. 2013. № 1. С. 234-239.

14. Діти – батьки – сімя / ред. кол. : Г. М. Локтіонова та ін. Київ : Наук. світ, 2004. Вип. 1. 72 с.

15. Єрмак Г., Колесникова І. Виховання моральних якостей дітей засобом традиційних сімейних цінностей. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. Вип. 1. С. 59-65.

16. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навч. посіб. Тернопіль : Богдан, 2006. 112 с.

17. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-методичний посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

18. Кононко О. Л. Соціально-емоційний становлення особистості (в шкільному середовищі) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

19. Кононко О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. Психологічні основи особистісного становлення (Системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 336 с.

20. Короткий психологічний словник / за ред. В І.. Войтка. Київ : Вища школа, 1976. 214 с.

21. Котирло В. К. Вплив взаємин у сім'ї на виховання емпатії у дітей. Київ : Рад. школа, 1985. 140 с.

22. Крайніков Е. В. Психологія розвитку : Словник-довідник. Київ : Арістей, 2004. 257 с.

23. Бех. І. Д. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа.* 2002. № 5. С. 5–7.

24. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : Каравела, 2005. 399 с.

25. Лактіонова Г. М. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства. Київ : Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.

26. Лісовець О. В. Проблема виховання сімейних цінностей у студентському середовищі. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 188. С. 24-28.

27. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка : навч. посіб. Київ : ЕксОб, 2000, 302 с.

28. Макаренко А. С. Виховання в сім'ї та школі. Київ : Рад. шк., 1987. 520 с.

29. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці : навчальний посібник для вищої школи. Київ : Наукова думка, 1999. 215 с.

30. Марінушкіна О. Є. Аспекти аналітичної діяльності як складова професійного становлення працівника соціально-психологічної служби системи освіти : методичні рекомендації. Харків : ХОНМІБО, 2006. 104 с.

31. Марінушкіна О. Є., Замазій Ю. О. Практичний психолог у дошкільному закладі: методичні рекомендації. Харків : ХОНМІБО, 2004. 96 с.

32. Нечай С. І. Учити співробітництва змалку. *Дошкільне виховання.* 2014. № 9. С. 15-18.

33. Петренко О. Б. Інноватика у вихованні : засадничі положення. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 1. С. 38-48.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007.1736 с.

35. Петренко О. Питання сімейного виховання в контексті філософсько-педагогічної спадщини Німеччини. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 12. С. 27- 40.

36. Петрович В. С., Закусило О. Ю. Я хочу бути тренером: настільна книга тренера початківця : метод. вказівки. Луцьк : [б.в.], 2014. 60 с.

37. Поліщук О. Сучасні проблеми сімейного виховання та шляхи їх подолання *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 4. С. 106-112.

38. Пономаренко Т. О., Кузіна О. Т. Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами телебачення в умовах сімейного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 43 (2). С. 127-131.

39. Протас О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 11. С. 136-153.

40. Психологія особистості : словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.

41. Рекомендації для батьків практичного психолога. URL: http://school155.edu.kh.ua/navchaljnij_proces/psihologichna_sluzhba/storinka_pra ktichno go_psihologa/poradi_psihologa_batjkam/ (дата звернення: 08.10.2024).

42. Ропай В. М. Особливості психічного розвитку старшокласників і виховні завдання батьків. *Позакласний час*. 2002. № 20. С. 13-14.

43. Савицька С. Л. Проблеми реформування системи інституційного догляду та виховання дітей й розвитку сімейних форм виховання дітей і Україні. *Dictum factum*. 2021. № 2. С. 73-84.

44. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

45. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л. та ін. Психологія : навчальний посібник / за наук. ред. Винославської О. В. Київ : «ІНКОС», 2005. 352 с.

46. Світлична С. П. Особливості розвитку особистості та образу «Я» у дошкільників. *Педагогіка та психологія*. 2002. Вип. 20. С. 127-134.

47. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 210 с.

48. Семиченко В. А., Заслуженюк В. С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ : Веселка, 1998. 214 с.

49. Серга О. О. Критерії та ознаки гармонійного сімейного виховання дітей підліткового віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2021. Вип. 4. С. 101-107.

50. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія . навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

51. Столярик О. Ю. Стратегії соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. № 2. С. 45-51

52. Субашкевич І. Р., Сеньків Х. Т. Вплив сімейного виховання на формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21 (2). С. 196-200.

53. Ткачов С. І., Ткачова Н. О. Аксіологічні засади сімейного виховання в сучасній Україні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. № 8 (1). С. 29-38.

54. Фіцула М. Виховання почуття відповідальності у дітей в умовах сім'ї. *Директор школи*. 1999. № 7. С. 2.

55. Цибух Л. М., Мельничук І. В., Лазоренко Т. М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 202-207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2020_15_36 (дата звернення: 14.08.2024).

56. Аметова Є. Р. Про значення сім'ї у формуванні вільної особистості дитини. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 36-43

57. Цибух Л. М., Мельничук І. В., Лазоренко Т. М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистісних якостей підлітків. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 202-207.

58. Чайковський Р. В. Вплив сімейного виховання на розвиток характеру підлітка. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (2). С. 302-305.

59. Якубова Ю. М. Батьків не обирають..: Проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні. Київ : АЛД, 1997. 111 с.

60. Андрейко А. В. Батьківський вплив як психологічний феномен. *Наукові записи Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. 2006. № 29. С. 76-85.

61. Аніщук А. М. Індивідуалізація. Освітній простір в ДНЗ : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. спеціальності «Практичний психолог». Ніжин : НДУ. ім. М. Гоголя, 2010. 103 с.

62. Асєєва Ю. О. Особливості стилів сімейного виховання кібер-адиктів (очима дітей). *Психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 1. С. 9-19.

63. Pyle A., Danniels E. A continuum of play-based learning : The role of the teacher in play-based pedagogy and the fear of hijacking play. *Early Education and Development*. 2017. № 28 (3). P. 274-289.

64. Zosh J. M., Hopkins E. J., Jensen H., Liu C., Neale D., Hirsh-Pasek K., Solis S. L., Whitebread D. Learning through play : A review of the evidence. White paper. The LEGO Foundatoin. 2017. 40 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методики діагностики стилів батьківського спілкування та рис особистості дитини молодшого шкільного віку

1. Тест для батьків «Мій стиль виховання дитини»

Мета:

Визначення стилю виховання дитини в родині.

Інструкція:

Дайте відповідь на кожне питання (всього 40 питань). Згоден/згодна (+) незгоден/незгодна (-). Підрахуйте плюси в кожному субтесті, визначте субтест у якому ви набрали найбільше балів.

1 субтест

1. Ваша дитина зазвичай сама приймає рішення щодо вибору друзів, одягу, занять за інтересами?
2. Найбільш за все у дітях ви любите самостійність та розкутість?
3. Ваша дитина може робити все, що хоче, адже так вона проявляє свою самостійність?
4. Ви не допомагаєте дитині у виконанні якихось справ?
5. Часто забороняєте щось дитині, обмежуєте її у чомусь?
6. Ви не часто запитуєте дитину про її день, стосунки з дітьми в дитячому садочку?
7. Ви не вважаєте себе відповідальним за майбутнє дітей, їх подальше виховання та навчання?
8. Зазвичай ваша дитина грається самостійно, ви ж займаєтесь своїми справами?
9. Ви не знаєте улюблених ігор дитини, її улюбленої іграшки?
10. Хочете виростити свою дитину самостійною та незалежною від впливу інших людей?

2 субтест

1. Ви враховуєте думку дитини, її інтереси та прагнення?
2. Головна умова виховання вашої дитини – єдність вимог з боку батька та мами?
3. Ви часто проводите вільний час з дитиною?
4. Ви сприймаєте свою дитину як повноцінну особистість з відмінним внутрішнім світом?
5. Ви уважно ставитеся до бажань та мрій своєї дитини?
6. Поважаєте свою дитину, вважаєте її повноцінним членом сімї, до думки якого слід дослухатися?
7. Ваша дитина дисциплінована?
8. Ваша дитина вам довіряє, виявляє інтерес до спілкування з вами?
9. Дитина сама вирішує, що вдягне на вулицю, з ким піде гуляти, а ви зважуєте ці рішення і погоджуєтесь або не погоджуєтесь?
10. Ви відчуваєте відповідальність за виховання власної дитини?

3 субтест

1. Найголовніше у вашому житті – дитина, більше ніхто не заслуговує такої уваги як вона?
2. Ви постійно відчуваєте тривогу та страх за свою дитину?
3. Ви вважаєте вашу дитину найкрасивішою, найрозумнішою, найкращою в усіх аспектах?
4. Ви намагаєтесь виконувати усі бажання дитини? (Наприклад, купляєте все, що вона забажає?)
5. Ви намагаєтесь захистити дитину від різних труднощів та життєвих негараздів?
6. Ви завжди виявляєте занепокоєність комфортом дитини?
7. Зазвичай ви виконуєте все за дитину, адже вважаєте її неготовою до виконання складних завдань?
8. Ваша дитина самостійна?

9. Ви часто переживаєте невротичний страх щодо дитини? (Страх того, що ще не сталось, але може статись)
10. Ви проводите з дитиною майже весь вільний час?

4 субтест

1. Ви прагнете стати ідеальними батьками в усіх аспектах?
2. Ви виявляєте бажання бачити свою дитину найрозумнішою та найкращою в усьому?
3. Вам часто доводиться скаржитись на свою дитину, робити їй зауваження?
4. Ви дозволяєте дитині приймати самостійні рішення чи вважаєте, що маєте більше досвіду, щоб приймати рішення за неї?
5. У сварках та суперечках з дітьми кінцевим результатом є компроміс?
6. Вас задовольняє система виховання, яку ви використовуєте у процесі виховання своєї дитини?
7. Ваша дитина ходить на різні гуртки та секції з вашої ініціативи?
8. Ви не прислуховуєтесь до думки дитини у виборі друзів, одягу, занять за інтересами, бо маєте більше досвіду?
9. Ваша дитина завжди винна у суперечках з вами?
10. Ви хоч інколи використовуєте фізичне чи моральне насилля щодо власної дитини.

Результати:

1 субтест – Ліберальний стиль виховання.

Ліберальний стиль зазвичай характеризується поступливістю, цілковитою відсутністю зацікавленості до виховання власної дитини. Батьки прагнуть виростити та виховати дитину незалежною від них самих та самостійною. Такі діти можуть вирости нездатними до близькості, та прихильності, довіри один до одного, недружелюбними та безвідповідальними.

2 субтест – Демократичний стиль виховання.

Скоріше за все, ви враховуєте думку своїх дітей, поважаєте їхню особистість. У вашій родині дитина вільно висловлює свої думки та побажання,

а ви, спираючи на них, самостійно приймаєте рішення. Діти, що виховуються у таких сім'ях зазвичай виростають всебічно і всесторонньо розвинутими особистостями, які є ініціативними та цілеспрямованими, здатними до самостійного прийняття рішень, відповідальними за вчинки інших.

3 субтест – Гіперопіка.

Можливо, ви надто сильно захоплені власною дитиною, для вас вона єдина, неповторна та найкраща з-поміж усіх на світі. Ви намагаєтесь позбавити її від усіляких труднощів та переживань, тому виконуєте все за неї. Такі діти зазвичай дуже примхливі та розбещені, вважають, що весь світ також повинен підкорюватись їхнім думкам та бажанням. Такі діти не цінують чужої праці і зазвичай не можуть приймати самостійні рішення.

4 субтест – Авторитарний стиль виховання.

Скоріше за все, ви виховуєте дітей за схемою: «Я кажу, а ти підчиняйся і виконуй всі мої накази». Головною причиною цьому може стати ваш перфекціонізм, адже головною метою вашого життя є досягти ідеальності в усьому. Частіше за все ви ставите перед дитиною надто складні вимоги, які вона ще не в силі виконати, а за невиконання цих вимог суворо докоряєте дитині. Діти у таких сім'ях найчастіше виростають тривожними, несамостійними, нездатними до самостійних роздумів. Такі діти постійно бояться щось виконувати, думають, що в них нічого не вийде.

2. **Завдання для дітей - Проективна методика «Малюнок людини»**

Мета:

Виокремлення особистісних особливостей дитини за допомогою малюнка.

Інструкція:

«Будь ласка, намалюй людину – усю, повністю. Спробуй намалювати якомога краще – так, як ти вмієш». Якщо дитина ставить додаткові запитання («Хлопчика чи дівчинку?», «А можна, щоб у нього в руці була кулька?» тощо), то їй кажуть: «Малюй, як хочеш». Якщо ж запитання суперечить інструкції, то варто повторити її (частково). Наприклад, якщо дитина питає: «А можна

намалювати тільки обличчя?», то їй відповідають: «Ні, треба намалювати повністю». Якщо дитина пропонує намалювати замість людини щось інше (машину, будинок), то їй говорять: «Це потім. А зараз намалюй людину». Трапляється, що дитина відмовляється виконувати завдання, стверджуючи, що не вміє малювати. У цьому разі слід сказати їй, щоб вона малювала так, як уміє, навіть якщо вийде не дуже красиво; що вам цікаві будь-які її малюнки; що не дуже досконалий малюнок – це краще, ніж ніякого.

Результати:

Наявність основних деталей

Нормальним для шестирічної дитини вважається наявність на її малюнку людини голови, очей, носа, рота, тулуба, рук та ніг. До семирічного віку руки й ноги мають зображуватися подвійними лініями; мають з'являтися також пальці (їх кількість не суттєва), шия, волосся (або шапка) та одяг (хоча б дуже схематично). З восьмирічного віку з'являються вуха. Починаючи з дев'ятирічного віку повинні з'явитися ступні та по 5 пальців на руках. Відсутність якоїсь із деталей (окрім очей та тулуба) може компенсуватися наявністю додаткових, необов'язкових деталей (прикраси, ґудзики і т. ін.). Слід враховувати, що відсутність на малюнку якоїсь важливої деталі (наприклад, рота чи рук) може бути зумовлена не інтелектуальними порушеннями, а особистісними проблемами дитини або ж просто відволіканням уваги. Тому за необхідності, для порівняння можуть бути використані малюнки, які дитина зробила самостійно, і ті, що принесли батьки. Достатньо, якщо ця деталь є хоча б на одному малюнку.

Пластичність - схематичність

Показником високого рівня розумового розвитку є пластичний малюнок, тобто зображення того, що дитина бачить, на відміну від «зображувального переліку» потрібних деталей, як це буває у схематичному зображенні. У пластичному зображенні частини тіла переходять одна в одну без чіткої межі, що відповідає реальній будові тіла людини. Ноги (на малюнку постаті у брюках або без одягу) сходяться вгорі в одну точку. Наявна спроба передати реальну

форму тіла (хоча ця спроба може бути й не дуже вдалою). Зазвичай пластичний малюнок свідчить про нормальний рівень розумового розвитку молодшого школяра навіть за відсутності тих чи інших деталей, характерних для даного віку.

Схематичне зображення – це малюнок, на якому людина ніби складена з окремих деталей (голова, тулуб, руки, ноги), межі між якими чітко видно. Найбільш показові переходи між шиєю (за її наявності) та тілом, а також між плечем та рукою. На схематичному малюнку і шия, і руки ніби приклеєні до тіла. Ноги (на малюнку постаті або в брюках, або не вдягнені) не сходяться вгорі в одну точку. Схематичне зображення типове для дітей віком до 7 років. У шкільному віці такий малюнок – прояв загальної або часткової інфантильності. Він може бути проявом інтелектуалізму (раннього розвитку формального інтелекту при недорозвиненості образної сфери).

Малюнок, проміжний між схематичним та пластичним зображеннями, характеризується тим, що деякі частини тіла переходять одна в одну без чіткої межі (що відповідає реальній будові тіла людини), тоді як інші частини тіла ніби приклеєні. Наприклад, руки органічно виростають із плечей, а ноги відділені від тулуба чіткою межею. Такий спосіб зображення типовий для дітей віком 7 – 9років. Починаючи з десятирічного віку він може розглядатися як показник повільного розвитку образотворчої діяльності і, можливо, образного мислення у цілому.

Показники тривожності, гострої тривоги, страхів

Найпоширенішена ознака тривожності – численні самовиправлення. Особливо показовими є безглузді виправлення (тобто такі, які не ведуть до реального поліпшення результату). Виправлення можуть вноситися із стиранням старих ліній або ж без нього (в останньому випадку замість однієї лінії з’являється кілька). Характерна ознака тривожності – лінія, яка складається з окремих дрібних штрихів, коли дитина побоюється, що коли вона проведе її зразу (за один рух), то лінія може піти не туди, куди треба. Для тривожних дітей типове штрихування всього малюнка або якоїсь його частини.

За наявності гострої тривоги штрихування зазвичай буває розмашистим, нерете́льним. При підвищеній тривожності, а особливо за наявності страхів часто зображуються очі збільшеного розміру. Особливо характерне загорнення (штрихування із сильним натисканням) райдужки або всього ока. У цьому випадку можна припустити, що в дитини присутня фобія (наприклад, страх темряви, висоти, тварин, замкнених приміщень тощо). Для стану гострої тривоги типове різке збільшення розмірів малюнка, так, що він займає практично весь аркуш (а іноді навіть не вміщується на аркуші).

Для того щоб висунути припущення про підвищений рівень тривожності, достатньо наявності хоча б однієї з перелічених ознак.

Показники демонстративності

Демонстративність має прояви насамперед у прикрашуванні, наявності необов'язкових деталей (наприклад, додаткових деталей одягу, аплікації на сукні, пір'їн на капелюсі). Необов'язкові деталі у малюнку людини не слід плутати з другорядними. Так, шия, вуха – деталі, які обов'язкові для кожної людини, хоча й другорядні порівняно з тулубом, ротом або очима; а от бантики на взутті – деталь суто факультативна. З другорядних (але обов'язкових) деталей демонстративні діти надають перевагу віям, зачісці, нерідко ретельно вимальовують губи. Для демонстративних дітей типове зображення не «просто людини», а певного персонажа: короля, принцеси, лицаря, блазня, феї і т. ін. Порівняно з тенденцією до прикрашування ця ознака є другорядною.

Показники імпульсивності

За підвищеної імпульсивності лінії часто не доводяться до кінця (контур залишається незамкнутим) або, навпаки, «проскакують» далі, ніж треба. Малюнок виконується дуже швидко. Низька деталізованість малюнка. При цьому, на відміну від низької деталізованості при астенізації, для імпульсивних дітей типовою є лінія із сильним натискуванням. До ознак імпульсивності відносять також грубі порушення симетрії, «постать, що падає» (нахилена), невдале розміщення малюнка на аркуші (не вистачає місця для ніг або ж зображена людина впирається головою у обріз аркуша).

Припущення про агресивні тенденції може бути зроблене, якщо зображена людина справляє враження злої, агресивної. Крапки на обличчі, що зображують неголеність, великі кулаки, зброя (пістолет, шабля і т. ін.) також можуть свідчити про агресивність. Для хлопчиків у підлітковому віці всі ці ознаки цілком нормальні, оскільки цьому віку притаманне підвищення агресивності. Іноді вони свідчать про передчасний початок підліткової психологічної кризи. Занадто великий рот, намальований з підвищеним натискуванням, зображення зубів (особливо якщо вони виділені натискуванням або намальовані ретельніше, ніж основні риси обличчя) – часті ознаки вербальної агресії.

На асоціальні тенденції вказує порушення прийнятих норм зображення. Одним із частих проявів асоціальності є зображення статевих органів. Наприкінці молодшого шкільного віку на малюнках можуть проявлятися такі ознаки асоціальності, як зображення цигарки, келиха, пляшки тощо, зображення людини злодієм, бандитом і т. ін. (у цих випадках можна припустити поєднання асоціальності з демонстративністю).

Показники інтровертності – екстравертності

Основним показником інтровертності – екстравертності є поза зображеної людини.

Інтровертна поза – руки притиснуті до тіла або зведені разом (так, що вони виявляються всередині контуру тіла), ноги поставлені близько одна до одної. Інтровертам притаманне зображення довгої, витягнутої догори постаті. Постать частіше виглядає кутастою.

Екстравертна поза – руки й ноги широко розставлені. Притаманне зображення широкої та округлої постаті.

Показники емоційної насиченості спілкування

Найважливіший показник емоційної насиченості спілкування – руки. Редуковані (різко скорочені) або відсутні кисті рук, відсутність пальців або повна відсутність рук зазвичай говорить про недостатню практику спілкування.

Це може бути сильна інтровертність (тоді відсутність кисті рук поєднується з ознаками інтровертності).

Можливий варіант широкого але формального, поверхового спілкування (тоді відсутність кисті рук поєднується з екстравертною позою). Відсутність кисті рук може бути й мотивована (руки за спиною або в кишенях), й немотивована (руки ніби обрізані). Інтерпретація у тому і в іншому випадках однакова.

Надто великі кисті, надто довгі пальці за наявності екстравертної пози – це зазвичай показник дуже напруженої, але незадоволеної потреби у спілкуванні.

3. **Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела**

Запитальник по дитячому варіанту тесту Кеттела містить 110 суджень, які стосуються різних сторін життя дитини та її взаємодії з іншими людьми. У них є прямі і непрямі питання, пов'язані з самої особистості досліджуваного, включаючи його соціальні установки, самооцінку і ряд других якостей.

До кожного питання тесту даються на вибір дві відповіді, вірніше - два можливих альтернативних судження, з одним яких опитуваний повинен виразити свою згоду, відхиливши її.

Запитальник розділений на дві частини по 55 суджень-питань у кожній. Всі одинадцять шкал запитальника містять по 10 суджень (5 у кожній частині), і значима відповідь на кожне судження оцінюється в 1 бал. Сума балів, отриманих по кожній шкалі, за допомогою відповідних таблиць переводиться в оцінки за 10 бальною шкалою.

Крайні оцінки - 1 і 10 балів - на практиці зустрічаються рідко і являють собою екстремальні, надмірно акцентуйовані риси особистості.

Психодіагностику за даною методикою можна проводити як індивідуальним, так і груповим способом. Для проведення групової психодіагностики дітям, кожному окремо, роздаються приводяться далі в тексті списки суджень, для хлопчиків - одні, для дівчаток - інші, а також спеціальні бланки для відповідей на ці судження.

Мета:

Оцінка різних аспектів особистості дитини. Тест допомагає визначити, в яких аспектах особистості дитина є сильною, а в яких - слабкою. Це може бути корисно для підтримки розвитку сильних сторін та подолання слабкостей.

Інструкція:

«Дорогі хлопці! Ми за допомогою даної методики проводимо вивчення вашого характеру і для цього пропонуємо вам відповісти на ряд питань. Вони є перед вами (при початку групового обстеження) або будуть вам зачитані (перед індивідуальних обстеженням). На ці питання не існує «правильних» або «неправильних» відповідей, всі вони з точки зору цінності однакові. Кожен з вас повинен буде вибрати для себе найбільш підходящу відповідь. Всі питання складаються з двох частин, розділених союзом «або». Познайомившись з питаннями, ви повинні будете вибрати відповідь, яка вам більше всього підходить. У опитувальному листі напроти номера кожного питання є два квадратики, відповідні лівої частини судження (всього, що розташовано до союзу «або») і його правій частині (всього, що розташовується після союзу «або»). Поставте, будь ласка, хрестик () в тому із квадратиків, який за розташуванням відповідає обраному вами відповіді, тобто праворуч або ліворуч. У деяких питаннях може не бути відповідей, точно підходять для вас. Тоді потрібно трохи подумати і все ж вибрати з двох можливих цю відповідь, яка більше для вас підходить. Пропускати питання або не вибирати один з двох пропонованих відповідей не дозволяється».

Текст особистісного опитувальника Кеттела для хлопчиків

Частина 1

1. Ти швидко справляєшся зі своїми домашніми завданнями.	бо	Ти довго виконуєш свої домашні завдання.
2. Якщо над тобою пожартували, ти сердишся.	бо	Якщо над тобою пожартували, то ти смієшся над жартом разом з жартівником.
3. Ти впевнений, що майже все сам можеш зробити як треба.	бо	Ти переконаний, що сам можеш впоратися лише з деякими

		завданнями.
4. Ти часто здійснюєш помилки.	бо	Ти майже ніколи не робиш помилок.
5. У тебе багато друзів.	бо	У тебе мало друзів.
6. Інші хлопчики вміють робити більше, ніж ти.	бо	Ти можеш зробити стільки ж, як і інші хлопчики.
7. Ти завжди добре запам’ятовуєш імена людей.	бо	Трапляється, що ти забуваєш імена людей.
8. Ти багато читаєш.	бо	Більшість хлопців читає більше, ніж ти.
9. Коли вчитель вибирає іншого хлопчика для виконання роботи, яку ти хотів би зробити сам, тобі стає прикро.	бо	Коли вчитель вибирає другого хлопчика для того, щоб зробити роботу, яку ти сам би хотів зробити, то ти швидко забуваєш про це і не ображаєшся.
10. Ти вважаєш, що всі твої вигадки, ідеї правильні.	бо	Ти не впевнений в тому, що всі твої вигадки, ідеї хороші.
11. Ти зазвичай мовчазний.	бо	Ти зазвичай багато говориш.
12. Якщо мама на тебе сердиться, то вона неправа.	бо	Якщо мама на тебе сердиться, то у тебе виникає відчуття, що ти щось зробив не так.
13. Тобі більше б сподобалося займатися з книгами в бібліотеці.	бо	Тобі більше сподобалося б бути капітаном дальнього плавання.
14. Ти можеш увечері довго сидіти спокійно.	бо	Ти не можеш увечері довго сидіти спокійно і починаєш совати ся.
15. Якщо хлопці розмовляють про якесь місці, яке і ти добре знаєш, то ти теж вступаєш в розмову і починаєш розказувати про нього що-небудь.	бо	Якщо хлопці розмовляють про те місце, яке тобі також добре знайоме, то ти не вступаєш в розмову і чекаєш, коли вони закінчать її.
16. Ти цілком зміг би стати космонавтом.	бо	Ти думаєш, що стати космонавтом важко і це справа не для тебе.
17. Твоя мама говорить, ти занадто неспокійний і галасливий.	бо	Твоя мама говорить, що ти спокійний і тихий.
18. Ти більш охоче слухаєш, як кажуть інші хлопці.	бо	Тобі більше подобається не слухати, а розповідати самому.
19. У вільний час ти б краще почитав книгу.	бо	У вільний час ти б краще пограв у м'яч.
20. Ти завжди обережний у своїх рухах.	бо	Буває, що бігаючи, ти зачіпаєш людей і предмети.

21. Ти турбуєшся про те, що тебе можуть покарати.	бо	Тебе не хвилює те, що тебе можуть покарати.
22. Коли ти виростеш, тобі більше сподобалося б будувати будинки.	бо	Коли ти виростеш, тобі більше хотілося б стати льотчиком.
23. Учитель часто робить тобі зауваження на уроках.	бо	Учитель вважає, що ти ведеш себе на уроках так, як треба.
24. Коли твої друзі сперечаються про щось, то ти втручаєшся в їх суперечку.	бо	Коли твої друзі сперечаються про щось, то ти зазвичай мовчиш.
25. Коли інші в класі розмовляють і сміються, то ти в цей час можеш спокійно займатися.	бо	Коли ти займаєшся, то навколо повинна бути тиша.
26. Ти часто слухаєш передачу «Новини» по телебаченню.	бо	Коли по телебаченню починають передавати новини, то тобі стає нудно і ти йдеш займатися чимось іншим.
27. Тебе ображають дорослі.	бо	Дорослі тебе добре розуміють.
28. Там, де великий рух транспорту, ти спокійно переходиш вулицю.	бо	Ти трохи хвилюєшся, переходячи вулицю в тому місці, де жвавий рух.
29. З тобою часто трапляються великі неприємності.	бо	З тобою рідко бувають великі неприємності, частіше - дрібні, незначні.
30. Якщо ти знаєш відповідь на питання, то відразу ж піднімаєш руку на уроці.	бо	Якщо ти знаєш відповідь на питання, то чекаєш, коли тебе запитають, а сам руку не піднімаєш.
31. Коли в класі з'являється новачок, то ти знайомишся з ним сам і швидко.	бо	Коли в класі з'являється новачок, то ти до нього придивляєшся і знайомишся з ним не відразу.
32. Охочіше ти став би водієм якого-небудь транспорту (автобуса, таксі).	бо	З великим бажанням ти став би лікарем.
33. Ти часто засмучуєшся, коли не збувається те, на що ти розраховуєш.	бо	Ти рідко засмучуєшся, якщо не трапляється те, на що ти розраховуєш.
34. Коли хтось із товаришів по класу просить допомогти під час контрольної роботи, ти кажеш, щоб він робив все сам.	бо	Коли хтось просить про допомогу під час контрольної роботи, ти допомагаєш, якщо не бачить учитель.
35. Дорослі не звертають на		У твоїй присутності дорослі

тебе увагу і розмовляють між собою в твоїй присутності.	бо	часто припиняють свою розмову і слухають тебе.
36. Якщо ти чуєш сумну історію, то сльози самі собою з'являються у тебе на очах.	бо	Якщо ти чуєш сумну історію, то вона тебе не зачіпає.
37. Більшість твоїх планів тобі вдається здійснити.	бо	Часом трапляється так, що те, що ти запланував, не відбувається.
38. Коли мама кличе тебе додому, ти йдеш не відразу і ще деякий час продовжуєш грати.	бо	Коли мама кличе тебе додому, ти відразу припиняєш гру і йдеш додому.
39. Чи можеш ти вільно встати, не соромлячись, в класі і що завгодно розповісти.	бо	Коли потрібно що-небудь розповісти всьому класу, ти боїшся, бентежишся.
40. Сподобалося б тобі залишатися вдома з малими дітьми.	бо	Тобі не сподобалося б залишатися вдома з малими дітьми.
41. Буває так, що тобі сумно і самотньо.	бо	Не буває так, щоб тобі було самотньо і сумно.
42. Уроки вдома ти робиш в різний час дня, коли як.	бо	Уроки вдома ти завжди робиш строго в певний час дня.
43. Тобі добре живеться.	бо	Тобі живеться зовсім не добре.
44. З великим задоволенням ти відправився б за місто помилуватися красивою природою.	бо	З великим задоволенням ти відправився б на виставку сучасних машин.
45. Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти зберігаєш спокій і гарний настрій.	бо	Якщо тебе лають, роблять зауваження, то ти сильно засмучуєшся.
46. Швидше тобі сподобалося б працювати на кондитерській фабриці.	бо	Швидше тобі сподобалося б працювати вчителем.
47. Коли хлопці в класі шумлять, то ти завжди сидиш тихо.	бо	Коли хлопці в класі шумлять, то ти шумиш разом з ними.
48. Якщо тебе штовхають в автобусі, то ти не реагуєш на це і вважаєш, що нічого серйозного не відбулося.	бо	Якщо тебе штовхають в автобусі, то це тебе сердитий і дратує.
49. Тобі траплялося робити щось таке, чого не було б робити.	бо	Тобі не траплялося робити таке, що не слід було б робити.
50. Ти віддаєш перевагу друзів, які люблять балуватися, бігати, пустувати.	бо	Ти віддаєш перевагу друзям, яким подобаються більш серйозні справи.
51. Ти відчуваєш занепокоєння, роздратування, коли	бо	Тобі не доставляє особливого занепокоєння довге очікування чого-

доводиться сидіти тихо і чекати, поки щось почнеться.		небудь.
52. Охочіше ти зараз ходив би до школи.	бо	Охочіше ти зараз поїхав би подорожувати в автомобілі.
53. Буває іноді, що ти злишся на всіх.	бо	Ти завжди всім задоволений.
54. Який учитель тобі подобається більше: м'який і поблажливий.	бо	Тобі більше подобається строгий учитель.
55. В домі ти їси все, що пропонують.	бо	В домі ти протестуєш, коли тебе годують тим, що тобі не хочеться.

Частина 2

1. Майже всі до тебе добре ставляться.	бо	До тебе добре ставляться тільки деякі люди.
2. Коли ти вранці прокидаєшся, то часто буваєш сонним і млявим.	бо	Коли ти прокидаєшся вранці, то буваєш бадьорим і тобі відразу хочеться веселитися.
3. Ти звичайно закінчуєш свою роботу швидше інших.	бо	Ти звичайно виконуєш свою роботу довше, ніж інші.
4. Ти іноді буваєш не впевнений у собі.	бо	Ти завжди впевнений у собі.
5. Ти завжди радієш, коли бачиш своїх шкільних друзів.	бо	Іноді тобі не хочеться нікого бачити.
6. Чи говорить тобі мама, що ти все робиш занадто повільно.	бо	Мама тобі каже, що ти все робиш швидко.
7. Іншим дітям завжди подобається те, що ти пропонуєш.	бо	Іншим дітям не завжди подобається те, що ти пропонуєш.
8. У школі ти все виконуєш точно так, як вимагають.	бо	У школі твої однокласники виконують вимоги краще, ніж ти.
9. Ти думаєш, що інші діти намагаються тебе перехитрити.	бо	Ти думаєш, що інші діти ставляться до тебе по-дружньому.
10. Ти завжди робиш все добре.	бо	Бувають дні, коли у тебе нічого не виходить.
11. Ти під час уроку сидиш спокійно.	бо	Ти під час уроку любиш покрутитися.
12. Ти іноді заперечуєш своїй мамі.	бо	Ти не заперечуєш своїй мамі, побоюючись її.
13. Тобі більше подобається кататися на лижах в парку, в лісі.	бо	Тобі більше подобається кататися на лижах з високих гір.

14. Ти вважаєш, що завжди ввічливий.	бо	Ти вважаєш, що іноді буваєш неввічливим.
15. Кажуть, що з тобою важко домовитися про що-небудь, ти любиш наполягати на своєму.	бо	З тобою легко домовитися, ти любиш погоджуватися.
16. Чи обмінювався ти з ким-небудь з хлопців своїми речами (олівцем, лінійкою, ручкою).	бо	Ти ніколи не обмінювався з друзями своїми речами.
17. Чи хочеться тобі бути іноді неслухняним.	бо	У тебе ніколи не виникає бажання бути неслухняним.
18. Твоя мама робить все краще, ніж ти.	бо	Часто ти робиш різні речі краще, ніж мама.
19. Якби ти був дикою твариною, то сподобалося б тобі стати швидкісним конем.	бо	Якби ти став дикою твариною, то швидше за все був би левом.
20. Коли тобі повідомляють приємну новину, ти радієш, але при цьому ведеш себе спокійно.	бо	Коли тобі повідомляють приємну новину, тобі від радості хочеться кричати і стрибати.
21. Якщо хтось до тебе ставиться не дуже добре, то ти прощаєш йому це.	бо	Якщо до тебе хтось недобре відноситься, то ти так само ставишся до нього.
22. Тобі більше сподобалося б в басейні плавати.	бо	Тобі більше сподобалося б в басейні пірнати.
23. Учитель іноді говорить, що ти недостатньо уважний і допускаєш багато помилок в зошиті.	бо	Учитель каже, що ти досить уважний і не допускаєш помилок в своєму зошиті.
24. У суперечках ти у що б то не стало прагнеш довести свою правоту.	бо	У суперечках ти намагаєшся зрозуміти свого співрозмовника і готовий йому поступитися, якщо він правий і навіть якщо не правий.
25. Ти краще послухав би історію про війну.	бо	Ти краще послухав би історію про життя тварин.
26. Ти завжди допомагаєш новим учням, які прийшли до вас у клас.	бо	Ти рідко допомагаєш новим учням, зазвичай це роблять інші.
27. Ти довго пам'ятаєш про свої неприємності.	бо	Ти швидко забуваєш про свої неприємності.
28. У грі ти з великим задоволенням би зображував пілота надзвукового літака.	бо	У грі ти з великим задоволенням зображував би відомого письменника.
29. Якщо мама тебе насварила, ти стаєш сумним.	бо	Якщо мама тебе насварила, то настрій у тебе майже ніколи не псується.

30. Ти завжди збираєш свій портфель з вечора.	бо	Буває так, що ти збираєш свій портфель тільки вранці, перед самим виходом до школи.
31. Тебе вчитель часто хвалить.	бо	Учитель тебе рідко хвалить.
32. Чи можеш ти взяти в руки павука?	бо	Ти не в змозі взяти павука в руки.
33. Ти часто ображаєшся.	бо	Ти рідко ображаєшся.
34. Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти відразу ж йдеш спати.	бо	Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти не хочеш цього робити і продовжуєш грати.
35. Ти соромишся, коли тобі доводиться розмовляти з незнайомою людиною.	бо	Ти зовсім не бентежишся, коли доводиться розмовляти з незнайомою людиною.
36. Ти швидше б став художником.	бо	Ти швидше б став мисливцем.
37. У тебе все вдало виходить.	бо	У тебе бувають невдачі.
38. Якщо ти не зрозумів умову задачі, то завжди звертаєшся до товариша за роз'ясненням.	бо	Якщо ти не зрозумів умову задачі, то звертаєшся до вчителя.
39. Чи можеш ти розповісти смішну історію так, щоб всі сміялися.	бо	Ти не можеш розповісти історію так, щоб всі сміялися.
40. Після уроку тобі хочеться деякий час побути біля вчителя.	бо	Після уроку тобі хочеться відразу ж іти гуляти в коридор.
41. Іноді ти сидиш без діла і тому відчуваєш себе погано.	бо	Такого з тобою майже ніколи не буває.
42. По дорозі зі школи ти зупиняєшся пограти.	бо	Після школи ти відразу ж йдеш додому.
43. Твої батьки завжди вислуховують тебе.	бо	Твої батьки майже ніколи тебе не вислуховують.
44. Тобі сумно, коли ти не можеш вийти з дому.	бо	Тобі байдуже, коли ти не в змозі вийти з дому.
45. У тебе мало різного роду труднощів.	бо	У тебе багато різного роду труднощів.
46. У вільний час ти краще сходив би в кіно.	бо	У вільний час ти краще садив би дерева у дворі.
47. Ти більш охоче розповіси мамі про свої шкільні справи.	бо	Ти більш охоче розповіси про екскурсію, прогулянці.
48. Якщо друзі беруть твої речі без попиту, то ти вважаєш, що в	бо	Якщо друзі беруть твої речі без попиту, то ти сердишся на них.

цьому немає нічого особливого.		
49. Ти звичайно здригаєшся при несподіваному звуці.	бо	Ти спокійно озираєшся і намагаєшся встановити, що сталося.
50. Тобі більше подобається, коли ви з хлопцями розповідаєте щось один одному.	бо	Тобі більше подобається грати зі своїми друзями.
51. Чи підвищуєш ти голос в розмові, коли сильно хвилюєшся?	бо	Ти ніколи не підвищуєш голос під час розмови і говориш спокійно.
52. Охочіше ти пішов би на урок.	бо	Охочіше ти подивився б матч з футболу.
53. Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі заважають сторонні розмови.	бо	Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі не заважають сторонні розмови.
54. Тобі буває важко в школі.	бо	Тобі не буває в школі важко.
55. Якщо тебе вдома чимось розлютили, то ти не звертаєш уваги і спокійно виходиш з кімнати.	бо	Якщо тебе вдома чимось розлютили, то, виходячи з кімнати, ти можеш грюкнути дверима.

Текст особистісного опитувальника Кеттела для дівчаток

Частина 1

1. Ти швидко справляєшся зі своїми домашніми завданнями.	бо	Ти довго виконуєш свої домашні завдання.
2. Якщо над тобою пожартували, ти трохи сердишся.	бо	Якщо над тобою пожартували, ти сприймаєш це з гумором, і разом з усіма смієшся.
3. Ти впевнена, що майже все можеш робити так, як треба.	бо	Ти переконана, що можеш впоратися тільки з деякими завданнями.
4. Ти часто здійснюєш помилки.	бо	Ти майже не робиш помилок.
5. У тебе багато друзів.	бо	У тебе мало друзів.
6. Інші дівчатка вміють робити більше, ніж ти.	бо	Інші дівчатка вміють робити те ж саме, що й ти.
7. Ти завжди добре запам'ятовуєш імена людей.	бо	Трапляється, що ти погано запам'ятовуєш імена людей.
8. Ти багато читаєш.	бо	Більшість дівчат читають більше, ніж ти.
9. Коли вчитель вибирає іншу дівчинку для виконання роботи, яку	бо	Коли вчитель вибирає для виконання роботи, яку ти хотіла б

ти хотіла б зробити сама, то тобі стає прикро.		зробити сама, іншу дівчинку, то ти швидко забуваєш про це і не ображаєшся.
10. Ти вважаєш, що твої пропозиції, ідеї, вигадки завжди хороші й правильні.	або	Ти вважаєш, що твої ідеї, пропозиції та вигадки не завжди правильні.
11. Ти зазвичай мовчазна.	або	Ти зазвичай балакуча.
12. Якщо мама на тебе сердиться, то вона не права.	або	Якщо мама на тебе сердиться, то у тебе виникає відчуття, що ти щось зробила неправильно.
13. Тобі сподобалося б більше займатися з книгами в бібліотеці.	або	Тобі більше сподобалося б бути капітаном дальнього плавання.
14. Ти можеш ввечері досить довго сидіти спокійно.	або	Ти не можеш увечері довго сидіти спокійно і починаєш соватися.
15. Якщо дівчинки розмовляють про якесь місце, яке ти добре знаєш, то ти теж включаєшся в розмову, перебиваючи їх.	або	Якщо дівчинки розмовляють про якесь знайоме тобі місці, то ти їх не перебиваєш і чекаєш, коли вони закінчать говорити.
16. Ти змогла б стати космонавткою.	або	Ти не змогла б стати космонавткою.
17. Твоя мама говорить, що ти занадто неспокійна і непосидюча.	або	Твоя мама говорить, що ти тиха і спокійна.
18. Ти більш охоче слухаєш, як розповідають інші.	або	Тобі більше подобається розповідати самій.
19. У вільний час ти краще почитала б книгу.	або	У вільний час ти краще б пограла в м'яч.
20. Ти завжди обережна у своїх рухах.	або	Буває так, що, бігаючи, ти зачіпаєш речі і інших людей.
21. Ти турбуєшся, що тебе можуть за щось покарати.	або	Тебе ніколи не хвилює те, що тебе за щось можуть покарати.
22. Коли ти виростеш, то тобі більше сподобалося б будувати будинки.	або	Коли ти виростеш, то тобі більше хотілося б стати пілотом або стюардесою.
23. Учитель часто робить тобі зауваження на уроках.	або	Учитель рідко робить тобі зауваження на уроках.
24. Коли твої друзі про щось сперечаються , то ти зазвичай втручаєшся в їх суперечку.	або	Коли твої друзі про щось сперечаються, то ти зазвичай мовчиш.
25. Ти можеш займатися, коли інші в класі розмовляють, сміються.	або	Ти не можеш займатися, коли інші в класі сміються або розмовляють.

26. Ти любиш слухати «Новини» по телевізору.	або	Коли починають передавати «Новини», ти не дивишся телевізор і віддаєш перевагу займатися чимось іншим.
27. Тебе ображають дорослі.	або	Дорослі тебе добре розуміють.
28. Ти спокійно переходиш вулицю там, де великий рух транспорту.	або	Ти трохи боїшся переходити вулицю там, де великий рух транспорту.
29. З тобою нерідко трапляються великі неприємності.	або	З тобою рідко трапляються великі неприємності.
30. Якщо ти знаєш відповідь, то відразу ж піднімаєш руку.	або	Якщо ти знаєш відповідь, то піднімеш руку і відповідаєш тільки тоді, коли тебе викличуть.
31. Коли в клас приходить новенька, то ти з нею знайомишся так само швидко, як і інші дівчата.	або	Коли в клас приходить новенька, то ти не поспішаєш знайомитися з нею і робиш це однією з останніх.
32. Охочіше ти стала б водієм якого-небудь транспорту (автобуса, тролейбуса, таксі).	або	Охочіше ти стала б лікарем.
33. Ти часто засмучуєшся, коли щось не виходить.	або	Ти рідко засмучуєшся, коли у тебе щось не виходить.
34. Коли хтось із дітей просить допомогти на контрольній роботі, то ти кажеш, щоб він робив все сам.	або	Коли хтось із товаришів просить йому допомогти під час контрольної, то ти допомагаєш, якщо не бачить учитель.
35. Дорослі не звертають на тебе увагу і розмовляють в твоїй присутності.	або	Дорослі в твоїй присутності звертають на тебе увагу і починають розмовляти з тобою.
36. Якщо ти чуєш сумну історію, то сльози навертаються на твої очі.	або	Якщо ти чуєш якусь сумну історію, то це ніяк не зачіпає тебе.
37. Більшість твоїх планів тобі вдається здійснити.	або	Більшу частину твоїх планів тобі не вдається здійснити так, як це було задумано.
38. Коли мама кличе тебе додому з вулиці, ти йдеш не відразу, але продовжуєш деякий час ще грати.	або	Коли мама кличе з вулиці додому, ти йдеш відразу ж.
39. Чи можеш ти, не соромлячись, встати в класі і перед усіма розповісти якусь історію.	або	Коли потрібно встати перед усім класом і що-небудь розповісти, то ти завжди боїшся і бентежишся.

40. Тобі подобається залишатися з маленькими дітьми.	або	Тобі не подобається залишатися з маленькими дітьми.
41. Буває так, що тобі самотньо і сумно.	або	Не буває так, щоб тобі було сумно і самотньо.
42. Уроки вдома ти робиш завжди в різний час дня.	або	Уроки вдома ти завжди робиш в один і той же час.
43. Тобі добре живеться.	або	Тобі погано живеться.
44. З великим задоволенням ти вирушила б за місто помилуватися красивою природою.	або	З великим задоволенням ти вирушила б на виставку нових товарів.
45. Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти не засмучуєшся, зберігаєш спокій і гарний настрій.	або	Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти сильно засмучуєшся.
46. Швидше тобі сподобалося б працювати на кондитерській фабриці.	або	Тобі швидше сподобалося б бути вчителькою.
47. Коли дівчата в класі шумлять, то ти сидиш тихо.	або	Коли дівчата в класі шумлять, то ти шумиш разом з ними.
48. Якщо тебе штовхають в автобусі, то ти не звертаєш на це увагу і вважаєш, що нічого особливого не сталося.	або	Коли тебе штовхають в автобусі, то ти злишся.
49. Тобі траплялося робити щось таке, чого не було б робити.	або	Тобі не траплялося робити такого, що не слід було б робити.
50. Ти віддаєш перевагу друзям, які люблять побалуватися, побігати, побешкетувати.	або	Ти віддаєш перевагу друзям, які поводяться серйозно.
51. Ти відчуваєш стан занепокоєння, роздратування, коли доводиться тихо чекати, поки щось почнеться.	або	Довге очікування чогось не приносить тобі ніякого занепокоєння.
52. Ти зараз охочіше б ходила до школи.	або	Ти зараз охочіше б поїхала подорожувати на автомобілі.
53. Буває, що ти злишся на всіх.	або	Ти завжди і всім задоволена.
54. Тобі б більше сподобався м'який, поблажливий учитель.	або	Тобі більше б сподобався, строгий вчитель.
55. В дома ти їси все, що тобі пропонують.	або	В дома ти їси тільки те, що тобі хочеться, і протестуєш, коли дають їжу, яку ти не любиш.

Частина 2

1. До тебе майже всі добре ставляться.	або	До тебе добре ставляться тільки деякі люди.
2. Коли ти вранці прокидаєшся, то відчуваєш себе сонною і млявою.	або	Коли ти вранці прокидаєшся, то відчуваєш себе бадьорою і веселою.
3. Ти звичайно закінчуєш свою роботу швидше, ніж інші.	або	Ти звичайно закінчуєш свою роботу після того, як інші її виконають.
4. Ти іноді буваєш невпевненою в собі.	або	Ти завжди впевнена в собі.
5. Ти завжди радієш, коли бачиш своїх шкільних друзів.	або	Іноді тобі не хочеться нікого бачити.
6. Тобі мама каже, що ти занадто повільна.	або	Тобі мама каже, що ти все робиш швидко.
7. Іншим дітям подобається те, що ти пропонуєш.	або	Іншим дітям не завжди подобається те, що ти пропонуєш.
8. У школі ти виконуєш все точно так, як вимагають.	або	У школі багато твої однокласники краще виконують вимоги, ніж ти.
9. Ти думаєш, що всі діти намагаються тебе перехитрити.	або	Ти думаєш, що всі діти не намагаються це робити і ставляться до тебе по-дружньому.
10. Ти завжди все робиш добре.	або	Бувають дні, коли у тебе нічого не виходить.
11. Під час уроку ти сидиш спокійно.	або	Під час уроку ти любиш покрутитися.
12. Ти іноді заперечуєш своїй мамі.	або	Ти завжди погоджуєшся зі своєю мамою, побоюючись її.
13. Тобі більше подобається кататися на лижах в парку, в лісі.	або	Тобі більше подобається кататися на лижах з гір.
14. Ти вважаєш, що ти завжди ввічлива.	або	Ти вважаєш, що іноді буваєш недостатньо ввічливою.
15. Кажуть, що з тобою важко домовитися, ти любиш наполягати на своєму.	або	Кажуть, що з тобою легко мати справу, ти поступаєшся, йдеш назустріч іншим.
16. Ти обмінювалася з ким-небудь з дівчат своїми речами.	або	Ти цього ніколи не робила.
17. Тобі хочеться іноді бути неслухняною.	або	У тебе ніколи не виникає бажання бути неслухняною.
18. Твоя мама все робить краще, ніж ти.	або	Часто твої пропозиції бувають краще, ніж мамині.

19. Якби ти була дикою твариною, то швидше захотіла б стати швидкісним конем.	або	Якби ти була дикою твариною, то швидше захотіла б стати тигрицею.
20. Коли тобі повідомляють приємну новину, ти спокійно радієш.	або	Коли тобі повідомляють приємну новину, тобі хочеться стрибати від радості.
21. Якщо хтось до тебе ставиться не дуже добре, то ти не ображаєшся і прощаєш йому це.	або	Якщо хтось ставиться до тебе недобре, то ти так само ставишся до нього.
22. Тобі більше сподобалося б в басейні плавати.	або	Тобі більше сподобалося б в басейні пірнати з вишки.
23. Учитель каже, що ти недостатньо уважна і допускаєш багато помилок в зошиті.	або	Учитель каже, що ти завжди достатньо уважна і не допускаєш помилок в зошиті.
24. У суперечках ти у що б то не стало прагнеш довести іншим свою правоту.	або	У суперечках ти не прагнеш доводити свою правоту і спокійно поступаєшся іншим.
25. Ти краще послухала б яку-небудь історію про війну.	або	Ти краще послухала б історію з життя тварин.
26. Ти завжди допомагаєш новим учням, які прийшли до вас у клас.	або	Зазвичай новим учням у вашому класі допомагають інші, а не ти.
27. Про свої неприємності ти довго не можеш забути.	або	Ти швидко забуваєш про свої неприємності.
28. Тобі більше сподобалося б шити вбрання.	або	Тобі більше сподобалося б бути балериною.
29. Якщо мама тебе насварила, ти стаєш сумною.	або	Якщо мама тебе насварила, то у тебе майже ніколи не псується настрій.
30. Ти завжди збираєш свій портфель з вечора.	або	Буває так, що ти збираєш свій портфель тільки вранці, перед самим відходом до школи.
31. Тебе вчитель часто хвалить.	або	Учитель тебе хвалить дуже рідко.
32. Ти спокійно можеш доторкнутися до павука.	або	Павук тобі дуже неприємний, і ти не в змозі до нього доторкнутися.
33. Ти часто ображаєшся.	або	Трапляється дуже рідко, щоб ти на кого-небудь ображалася.
34. Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти відразу ж йдеш в ліжко.	або	Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти йдеш в ліжко не відразу і продовжуєш грати.
35. Ти завжди бентежишся, коли доводиться розмовляти з	або	Ти майже ніколи не бентежишся, коли тобі доводиться

незнайомими людьми.		розмовляти з незнайомими людьми.
36. Ти швидше воліла б стати художником.	бо	Ти швидше воліла б бути хорошим перукарем.
37. У тебе все вдало виходить.	бо	У тебе бувають невдачі.
38. Якщо ти не зрозуміла умову завдання, ти звертаєшся за роз'ясненням до кого-небудь із дівчат.	бо	Якщо ти не зрозуміла умову задачі, то ти звертаєшся за роз'ясненням до вчителя.
39. Ти можеш розповідати смішні історії так, щоб всі сміялися.	бо	Ти не можеш розповідати смішні історії так, щоб всі сміялися.
40. Після уроку тобі завжди хочеться деякий час побувати біля вчителя.	бо	Після уроку тобі завжди хочеться швидше вийти з класу і погуляти в коридорі.
41. Іноді ти сидиш без діла і відчуваєш себе погано.	бо	Такого з тобою ніколи не буває.
42. По дорозі зі школи додому ти зупиняєшся пограти.	бо	По дорозі зі школи ти не зупиняєшся пограти і відразу йдеш додому.
43. Твої батьки завжди вислуховують тебе.	бо	Твої батьки часто сильно зайняті і не вислуховують тебе.
44. Коли ти не можеш вийти з дому, то тобі буває від цього сумно.	бо	Коли ти не можеш вийти з дому, то це тебе не засмучує.
45. У тебе мало труднощів у житті.	бо	У тебе багато труднощів у житті.
46. У вільний час ти краще пішла б у кіно.	бо	У вільний час ти краще пішла б садити квіти і дерева у дворі.
47. Ти більш охоче розповіси мамі про свої шкільні справах.	бо	Ти більш охоче розповіси мамі про прогулянці, екскурсії.
48. Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти вважаєш, що в цьому немає нічого особливого.	бо	Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти сердишся на них за це.
49. Ти звичайно здригаєшся при несподіваному звуці.	бо	Ти просто озираєшся при несподіваному звуці.
50. Тобі більше подобається, коли ви з дівчатками розповідаєте щось один одному.	бо	Тобі більше подобається грати з дівчатками в щось.
51. Ти підвищуєш голос в розмові, коли схвильована.	бо	Ти завжди розмовляєш спокійно.
52. Ти більш охоче пішла б на урок.	бо	Ти більш охоче подивилася б виступ фігуристів.
53. Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі	бо	Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то ти не помічаєш

заважають сторонні розмови.		сторонніх розмов.
54. Тобі буває в школі важко.	бо	Тобі в школі завжди легко.
55. Якщо тебе вдома чимось розлютили, то ти спокійно виходиш з кімнати.	бо	Якщо тебе вдома чимось розлютили, то виходячи з кімнати, ти можеш грюкнути дверима.

Результати:

Риса I. Екстраверсія

Високі бали за відповідною шкалою - 8-10 балів - характеризують дитину як відкриту, доброзичливу, прораховуючу, співчутливу, уважну до людей.

Низькі бали за цією ж шкалою представляють її як замкнуту, недовірливу, відокремлену, байдужу до навколишнього середовища - від 1 до 3 балів.

Дитина з високою оцінкою за даною шкалою характеризує як емоційний, з домінуванням позитивних емоцій, веселий і товариський. Дитина з низькою оцінкою тієї самої риси особистості представляється недовірливою, образливою, нездатною приховувати свої негативні емоції, будувати взаємовідносини з оточуючими людьми на позитивній основі. У його поведінці часто спостерігаються егоцентризм, упертість.

Риса II. Впевненість у собі

Дитина з високими балами за даною шкалою 8-10 балів характеризується як впевнена у собі, з низькою тривожністю.

Дитина з низькими балами за даною шкалою - від 1 до 3 - характеризується як невпевнена у собі, легко ранима.

Низькі значення даної риси особистості зазвичай відзначаються у дітей, які емоційно гостро реагують на свої невдачі, оцінюють себе як менш здатних в порівнянні з більшістю однолітків, погано контролюють свої емоції, переживають психологічні та поведінкові труднощі в пристосуванні до нової обстановки, умов життя. Високі значення за даною шкалою, навпаки відзначаються у добре соціально адаптованих дітей.

Риса III. Емоційна незбудливість

Діти з високою оцінкою за даною шкалою - 8-10 балів - характеризуються як нетерплячі, легко збудливі, реактивні.

Діти, що мають порівняно низькі оцінки - від 1 до 3 балів, представляються стриманими, незбудливі і флегматичні, найчастіше спокійні.

Для дітей з підвищеною збудливістю характерні нестійка увага, підвищена рухова активність. Низька оцінка за даними якості особистості розглядається як ознака емоційної врівноваженості, стриманості.

Риса IV. Незалежність

Дитина з високими значеннями по даній шкалі - 8-10 балів - є незалежною, наполегливою, що прагнуть домінувати над оточуючими людьми, ні в чому не поступаються їм.

Дитина, що має низькі показники - 1-3 бали, навпроти виявляє схильність до ризику, безпечність.

Риса V. Розсудливість

Високі показники за даною шкалою 8-10 балів говорять про розсудливість, розважливості дитини, її серйозності і обережності.

Низькі показники, навпаки, свідчать про схильності до ризику, безпечності 1-3 бали.

Діти, що мають низьку оцінку з цієї межі особистості, відрізняються авантюризмом, безвідповідальністю, переоцінкою своїх можливостей і надмірним, невиправданим оптимізмом. Діти, що володіють високою оцінкою, поводяться розумно, зважено, намагаються не ризикувати там, де можна уникнути ризику і діяти напевно.

Риса VI. Сумлінність

Високі значення за даною шкалою - 8-10 балів - свідчать про сумлінність, старанності, відповідальності дитини.

Низькі показники за цією ж шкалою - 1-3 бали - являються ознакою несумлінності, безвідповідальності.

Ця риса особистості відображає те, як дитина сприймає і виконує прийняті і схвалені більшістю людей правила і норми поведінки. Низькі оцінки зазвичай мають діти, зневажають своїми обов'язками, не заслуговують довіри, часто конфліктують з батьками і вчителями. На положительній полюсі за ступенем розвиненості даної особистісної риси концентруються діти з високорозвиненим почуттям відповідьності, сумлінні, цілеспрямовані, акуратні.

Риса VII. Сміливість

Високі значення - 8-10 балів - мають сміливі, рішучі діти. Низькі значення - 1-3 бали - мають діти боязкі і сором'язливі, нерішучі у своїх діях і вчинках.

Риса VIII. Практичність

Високі бали за даною шкалою - 8-10 балів - свідчать про непрактичність, мрійливості, нереалістичність дитини.

Низькі бали за цією ж шкалою - 1-3 бали, навпаки, являють ознакою реалістичності, практичності, вміння покладатися на себе. Така дитина часто поводиться як оригінали і незалежний, в той час як дитина, що має високі бали, виступає як занадто сентиментальний, довірливий, потребує підтримки, схильний впливам середовища.

Риса IX. Оптимізм

Дитина, що має високу оцінку - 8-10 балів, за даною шкалою легко виводиться зі стану душевної рівноваги, часто має занижений настрій.

Дитина з низькою оцінкою - 1-3 бали - зазвичай спокійна і рідко засмучується.

Риса X. Самоконтроль

Високі бали (8-10) за даною шкалою свідчать про гарну соціальну пристосованість та вмінні контролювати свою поведінку.

Низькі бали (1 -3) з цієї ж межі особистості є признаком невміння контролювати свою поведінку.

Риса XI. Незворушність

Дитина з високими значеннями 8-10 балів за даною шкалою відрізняється підвищеною нервовою напруженістю.

Дитина з низькою оцінкою 1-3 бали, як правило, спокійні і незворушні.

Вказівки з обробки результатів тестування:

При визначенні кількості балів, отриманих дитиною за кожну з оцінюваних рис особистості, використовується стандартний ключ (табл. 2), який накладається на опитувальний лист (табл. 1). Ключ являє собою шаблон, за допомогою якого швидко знаходяться і підраховуються потрібні бали.

Таблиця 1 Бланк для відповідей досліджуваних на запитальник тесту Кеттела Частина 1

Частина 1

1	☐	☐	11	☐	☐	26	☐	☐	46	☐	☐
2	☐	☐	12	☐	☐	27	☐	☐	47	☐	☐
3	☐	☐	13	☐	☐	28	☐	☐	48	☐	☐
4	☐	☐				29	☐	☐	49	☐	☐
5	☐	☐	14	☐	☐	30	☐	☐	50	☐	☐
6	☐	☐	15	☐	☐	31	☐	☐	51	☐	☐
7	☐	☐	16	☐	☐	32	☐	☐	52	☐	☐
8	☐	☐				33	☐	☐	53	☐	☐
9	☐	☐	17	☐	☐	34	☐	☐	54	☐	☐
10	☐	☐	18	☐	☐	35	☐	☐	55	☐	☐
			19	☐	☐	36	☐	☐			
						37	☐	☐			
			20	☐	☐	38	☐	☐			
			21	☐	☐	39	☐	☐			
			22	☐	☐	40	☐	☐			
						41	☐	☐			
			23	☐	☐	42	☐	☐			
			24	☐	☐	43	☐	☐			
			25	☐	☐	44	☐	☐			
						45	☐	☐			

Таблиця 1 Бланк для відповідей досліджуваних на запитальник тесту Кеттела Частина 2

Частина 2

1 ☐ ☐
2 ☐ ☐
3 ☐ ☐
4 ☐ ☐
5 ☐ ☐
6 ☐ ☐
7 ☐ ☐
8 ☐ ☐
9 ☐ ☐
10 ☐ ☐

11 ☐ ☐
12 ☐ ☐
13 ☐ ☐
14 ☐ ☐
15 ☐ ☐
16 ☐ ☐
17 ☐ ☐
18 ☐ ☐
19 ☐ ☐
20 ☐ ☐
21 ☐ ☐
22 ☐ ☐
23 ☐ ☐
24 ☐ ☐
25 ☐ ☐

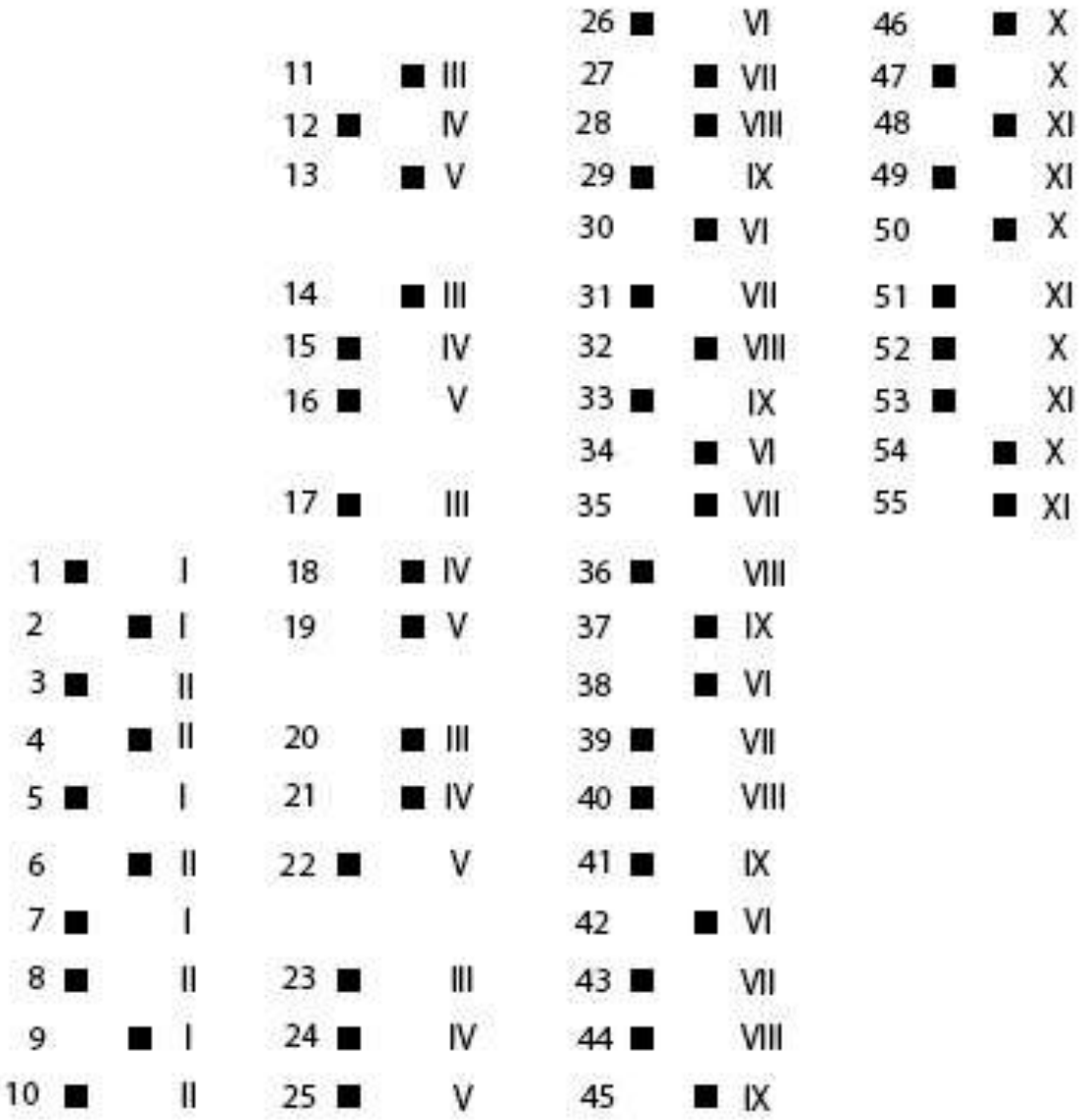
26 ☐ ☐
27 ☐ ☐
28 ☐ ☐
29 ☐ ☐
30 ☐ ☐
31 ☐ ☐
32 ☐ ☐
33 ☐ ☐
34 ☐ ☐
35 ☐ ☐
36 ☐ ☐
37 ☐ ☐
38 ☐ ☐
39 ☐ ☐
40 ☐ ☐
41 ☐ ☐
42 ☐ ☐
43 ☐ ☐
44 ☐ ☐
45 ☐ ☐

46 ☐ ☐
47 ☐ ☐
48 ☐ ☐
49 ☐ ☐
50 ☐ ☐
51 ☐ ☐
52 ☐ ☐
53 ☐ ☐
54 ☐ ☐
55 ☐ ☐

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI

Кожна риса особистості на шаблоні позначена цифрою, і ті відповіді, які збігаються з шаблоном, оцінюються в 1 бал. Потім всі бали, отримані за 1-у і 2-у частини опитувальника, підсумовуються для кожної риси особистості. Отримана сума балів являється попередньою оцінкою риси особистості. Вона записується в нижній частині бланка для відповідей (табл. 1 Частина 2) проти відповідної риси особистості.

Таблиця 2 Ключ до методики Кеттела

Ключ виготовляється в точній відповідності з форматом бланків для відповідей піддослідних (табл. 1 Частина 1, Частина 2) і при зміні шляхом його послідовного накладення на частину 1 і частину 2 бланка відповідей піддослідних. Попередньо в ключі повинні бути прорізані наскрізні отвори в місцях, де маються чорні квадрати.

Кожна така оцінка далі переводиться в стандартну 10-бальну, шляхом співвіднесення її з нормативними даними, представленими у вигляді таблиць, різних для дітей різної статі і віку (8-10 років і 11-12 років) (табл. 3). У

відповідній статтю та віком досліджуваних таблиці знаходять для кожної риси особистості інтервал, який включає попередні оцінки, і співвідносять їх зі значенням нормативів, позначених в першому рядку таблиці. Кожен з них і є остаточна, або шкальна, оцінка виражена в одиницях 10-бальної шкали.

Таблиця 3 Нормативні дані по дитячому варіанту особистісного тесту Кеттела

Норми для хлопчиків 8-10 років										
Риси особистості	Бали в десятибальній шкалі									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0	1-2	3	4	5	6	7	8	9	10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
IV	0	—	1	2	3	4	6	6	7-8	9-10
V	0-1	2	3	4	5	6	7	—	8	9-10
VI	0	1	2	3-4	5	6	7	8	9	10
VII	0-2	3	4	5	6	7	8	—	9	10
VIII	—	0	1	2	3	4	5	6	7	8-10
IX	—	0	1	2	3	4-5	6-7	7	8	9-10
X	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
XI	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9-10
Норми для дівчаток 8-10 років										
Риси особистості	Бали в десятибальній шкалі									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0-1	2-3	4	5	6	7	8	9	—	10
II	0	1	2	3-4	5	6	7	8	9	10
III	—	0	1	2	3	4	5-6	7-8	9	10
IV	—	0	1	2	3	4	5	7	8	8-10
V	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9-10
VI	0-1	2	3-4	5	6	7	8	—	9	10
VII	0-1	2-3	4	5	6	7	8	—	9	10
VIII	0-1	2	3-4	5	6	7	8	9	—	10
IX	—	0	1	2	3	4	5	6	7	8-10
X	0-1	2	3-4	5	6	7	8	9	—	10
XI	—	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9-10
Норми для хлопчиків 11-12 років										
Риси особистості	Бали в десятибальній шкалі									

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	—	1	2	3	4-5	7	8	9	—	10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2-3	4	5	6	7	8	9	10
IV	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
V	0-1	2-3	4	5	6	7	8	9	—	10
VI	0	1	—	2	3	4	5	6-7	8	9-10
VII	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VIII	0	—	1	2	3	4	5	6	7	8-10
IX	—	0	1	2	3	4	5-6	7	8	9-10
X	—	0	1	2	3	4	5	7	8	8-10
XI	0	1	2	3-4	5	6	7	8	9	10
Норми для дівчаток 11-12 років										
Риси особистості	Бали в десятибальній шкалі									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0-2	3	4	5	6	7	8	9	9	10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2	3-4	5	7	8	9	10	10
IV	0-1	2	3	4	5	6	8	9	10	10
V	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VI	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
VII	0-1	2	3	4	5-6	7	8	9	9	10
VIII	0-2	3	—	4	5	6	7	8	9	10
IX	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
X	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
XI	0	1	2-3	4	5	6	7	8	9	10

Додаток Б

Поради для батьків дітей молодшого дошкільного віку щодо виховання дітей

1. Пам'ятайте про те, що навчання — це один із найважчих видів праці, а розумові здібності й можливості дітей не однакові.

2. Не слід вимагати від учня неможливого. Важко визначити, до чого він здатний та як розвинути його розумові здібності.

3. Навчання не сприяє розвитку дитини, якщо воно вимагає від неї механічного заучування і не потребує напруженості розумових сил, пізнавальної активності, мислення і дій.

4. Будьте милосердні до своїх дітей. Найпростіший метод «виховання», що не потребує ні часу, ні розуму, — побити дитину і цим її образити, озлобити або й зламати. Усуньте опіку, крик, насилля і наказовий тон. Вони спричиняють опір у дітей, психічні травми, пригнічують бажання й інтерес до навчання, змушують шукати порятунку у брехні.

5. Розвивайте інтерес, інтелектуальні бажання, ініціативу й самостійність у дитини в навчанні та у всіх її справах.

6. Запам'ятайте! Відповідно до науково обґрунтованих норм, над виконанням усіх домашніх завдань учні 1-го класу повинні працювати не більш ніж 1 год, 2-го класу — 1,5 год, 3—5-х класів — до 2 год. Навчіть дітей користуватися годинником і не дозволяйте їм сидіти над виконанням домашніх завдань понад установлений час, адже це позначиться на їхньому здоров'ї і розумовому розвитку.

7. Не змушуйте учня писати спочатку в чернетці й кількаразово переписувати виконане домашнє завдання, оскільки це призводить до перевтоми і відвертає дітей від навчання.

8. Не хвилюйтеся, якщо ваша дитина отримає за виконану роботу не таку оцінку, якої б ви хотіли. По-перше, оцінка відіграє виховну роль, по-друге, це не остання робота і не остання оцінка.

9. Дайте дитині можливість пережити радість успіху в навчанні, визначити індивідуальну стежку в розумовій праці.

10. Перевіряйте виконані дітьми домашні завдання, особливо на першому етапі навчання. Оцінюйте їх словами: «я задоволений», «я не задоволений». Додайте слово «дуже» і будьте певні, що завтра ваша дитина дуже старатиметься, щоб ви були задоволені нею.

11. Здоров'я дитини — це тендітна «споруда», тримають її три «атланти»: спадковість, спосіб життя і середовище. Тому організуйте для своєї дитини правильний режим: зарядка, раціональне харчування, навчання і відпочинок. Подбайте про позитивний вилив середовища, в якому вона перебуває.

12. Організовуючи різноманітні ігри й види відпочинку дітей, приділяйте увагу їхньому фізичному розвитку, особливо дрібних рухових м'язів (пальців, кистей рук). Від цього залежить почерк дитини, якість малювання, креслення, гри на музичних інструментах тощо.

13. Обов'язково помічайте і заохочуйте навіть найменші успіхи в навчанні та поведінці дітей.

14. Батько й маги — це найкращі вихователі, які, за словами Л. С Макаренка, повинні впливати на поведінку своїх дітей навіть тоді, коли їх немає вдома. Пам'ятайте про те, що дитина — цс дзеркало життя своїх батьків. Як у краплині води відбивається сонце, так і в дітях відображається вся організація життя сім'ї, працьовитість, духовне багатство і моральна чистота матері й батька.

Не принижувати дитину!

Ми іноді запросто можемо сказати дитині: «А краще ти нічого не міг придумати? У тебе взагалі голова на плечах є?» і так далі. Всякий раз, коли ми вимовляємо що-небудь подібне, ми руйнуємо позитивний образ сина чи дочки.

Не погрожувати дитині!

"Якщо ти ще раз зробиш - ти у мене отримаєш!", «Якщо ти ще раз стукнеш братика, я тебе.» Кожен раз, коли ми так говоримо, ми вчимо дитину боятися і ненавидіти нас. Загрози зовсім марні - вони не покращують

поведінки.

Не вимагати обіцянок!

Добре знайоме: дитина завинила, а мама їй каже: «Пообіцяй, що більше ніколи-ніколи так робити не будеш» - і отримує, звичайно, обіцянку. А через півгодини дитина повторює свою витівку. Мама ображена і засмучена: «Ти ж обіцяв!» Вона просто не знає, що обіцянка нічого не означає для маленької дитини. Дитина живе тільки в сьогоденні. Якщо вона чутлива і совісна, то вимагання обіцянок буде розвивати в неї почуття провини, якщо ж дитина не чутлива, це тільки навчить її цинізму: слово - це одне, а справа - зовсім інше.

Уникайте гіперопіки!

Зайва опіка привчає дитину до думки, що сама вона нічого робити не може. Багато батьків не можуть оцінити можливостей дітей що-небудь робити самостійно. Прийміть як девіз: «Ніколи не робіть за дитину те, що вона може зробити сама».

Не вимагай негайної покори!

Уявіть, що чоловік говорить вам: «Олена, кинь все і цю ж хвилину приготуй мені кави». Як вам це сподобається? Точно так само вашій дитині не подобається, коли від неї вимагають, щоб вана негайно залишила своє заняття, краще попередити її заздалегідь: «Хвилин через десять будемо обідати», тоді ми цілком можемо дозволити їй побурчати трохи: «Ой, мам! Я ще пограю». Сліпе беззастережне підпорядкування характерно для маріонетки, але воно не сприяє формуванню незалежної, самостійної людини.

Не потурайте дитину!

Мова про вседозволеність. Діти відразу відчують, що батьки бояться бути твердими, коли вони переступають межі дозволеного, бояться сказати їм «ні». Це вселяє в них впевненість, що всі правила «гумові» - варто трішки натиснути, і вони розтягнуться. Таке може спрацьовувати в рамках сім'ї, але за її межами дитину чекають гіркі розчарування. Потурати дитині означає позбавляти її можливості вирости пристосованою до життя людиною.

Не вимагайте того, що не відповідає віку дитини!

Якщо ви чекаєте від свого дворічного малюка, щоб він слухався, як п'ятирічний, то цим ви провокуєте у нього неприязнь до вас. Ви вимагаєте від нього зрілості поведінки, на яку він ще не здатний - це погано позначається на розвитку його самосвідомості.

Не моралізуйте і не говоріть дуже багато!

Кожного дня тисячі слів осуду вихлюпуються на наших дітей. Якщо всі їх записати на магнітофон і прокрутити мамам, вони будуть вражені. Чого тільки вони не говорять своїм дітям! Загрози, насмішки, бурчання, цілі лекції про мораль. Під впливом словесного потоку дитина «відключається». Це для неї єдиний спосіб захисту і вона швидко його освоює. А оскільки відключитися повністю вона не може, то відчуває почуття провини, а це розвиває негативну самооцінку. Всі «моралі» зрештою для дитини зводяться до таких схем: «Те, що ти зробив, - це погано. Ти поганий, тому що це зробив. Як ти міг так вчинити після всього хорошого, що мама зробила для тебе?»

Отже дитина є віддзеркаленням своїх батьків, тому батьки мають бути зразком для своєї дитини, обирати дотичний стиль виховання у родині задля формування цілісної особистості дитини молодшого шкільного віку.